

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2009

Veronika Skopalová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Bakalářská práce

Veronika Skopalová

Klášteří kostel sv. Josefa v Moravské Třebové v kontextu barokní architektury

Monastery church of st. Joseph in Moravská Třebová
in context of baroque architecture

Praha 2009

Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, PhD.

Poděkování

Děkuji panu Ing. Petru Mackovi, Ph.D. za odborné vedení práce a za všechny věcné připomínky, které mi pomohly při zpracovávání bakalářské práce. Taktéž děkuji za umožnění přístupu do objektu klášterního kostela otcům Františkovi a Ivanovi. Můj dík patří i kronikářce kláštera paní Jaruškové za poskytnutí fotodokumentace.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Na tuto práci se vztahuje autorskoprávní ochrana podle zákona č. 121/2000 SB. o právu autorském a právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

V souladu s tímto zákonem je dílo duševním vlastnictvím autora a jeho užití, kopírování nebo vydání (včetně fotodokumentace) je možné jen s autorovým svolením. Při citování děl je povinné uvedení autora a názvu díla.

V Březině dne 28. června 2009

Anotace

Bakalářská práce se zabývá kostelem sv. Josefa v Moravské Třebové, sumarizuje historii kláštera a kostela.

Popis kostela a historická fakta v první kapitole jsou východisky pro kapitolu druhou, tedy srovnání s prací autora kostela, Jacopa Braschy, soudobou architekturou na území Moravskotřebovska a Svitavska a šířeji s architekturou Moravy. Poskytuje začlenění do architektury řádu františkánů v době provinciála Bernarda Sanniga a stavebními podniky knížete Karla Eusebia z Liechtenštejna. V závěru je stavba zhodnocena.

Kostel sv. Josefa je charakterizován bezvěžovým trojosým průčelím a půdorysem s rovným závěrem a bočními kaplemi mezi vtaženými pilíři. Ze srovnání však vyplývá, že to jsou znaky většiny františkánských kostelů. Přesto můžeme moravskotřebovský kostel řadit mezi ty honosnější ze staveb řádu.

Tato práce se snaží postihnout shody a rozdíly a zhodnotit kostel sv. Josefa v kontextu architektury druhé poloviny sedmnáctého století, jeho vazby na architekturu starší a progresivní prvky.

Klíčová slova

Architektura - 17.století-baroko - církevní stavby – kláštery - františkáni

Jacopo Brascha - Moravská Třebová

Anotation

This bachelor thesis deals with architectural form of monastery church of St. Joseph in Moravská Třebová.

First chapter subsumes historical facts of cloister and church and describes architecture of church. Second chapter gives a comparison with work of author, architect Jacopo Brascha, the other moravian baroque churches and especially churches and buildings near Moravská Třebová, buildings of franciscan order and buildings founded by Karel Eusebius of Liechtenštejn.

Characteristics of church of St. Joseph is front without a tower and the groundplan typical of franciscan churches, but this church is a bit more decorated than usual.

This thesis describes the facts and architectural appearance of this church and compares architectural conception with other Czech and Moravian baroque buildings in order to find the differences and common points.

Key words

architecture – 17.century – baroque – churches - cloisters - franciscan order

Jacopo Brascha - Moravská Třebová

Obsah

Obsah	6
1. Úvod.....	7
2. Historie kostela	8
2.1 Průběh stavebních prací	12
2.2 Popis.....	14
3. Kontext.....	19
3.1 Jacopo Brascha a jeho dílo.....	19
3.1.1 Kostely v Opavě a Jihlavě	19
3.1.2 Klášter sv. Václava a Strážných andělů v Ratiboři	24
3.1.3 Kostel a klášter sv. Antonína ve Vratislavi	25
3.2 Moravská Třebová	26
3.3 Moravskotřebovsko a Svitavsko	27
3.3.1 Kostel sv. Jiljí ve Svitavách	28
3.3.2 Kostel sv. Bartoloměje v Březové nad Svitavou.....	28
3.3.3 Kostel sv. Kateřiny v Hradci nad Svitavou	29
3.3.4 Kostel sv. Ondřeje ve Vendolí	29
3.3.5 Klášter augustiniánů v Jevíčku	29
3.4 Morava	30
3.4.1 Kníže Karel Eusebius z Liechtenštejna	30
3.4.2 Olomoucký biskup Karel z Liechtensteina-Castelkronu	32
3.4.3 Další moravská umělecká centra	33
3.5 Stavební činnost františkánů	34
3.5.1 Konvent františkánů se zaniklým kostelem sv. Barbory v Opavě	35
3.5.2 Klášter a kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie v Hostinném	36
3.5.3 Konvent františkánů s kostelem Antonína Paduánského v Dačicích.....	37
3.5.4 Klášter a kostel sv. Františka Serafinského v Zásmukách	38
3.5.5 Františkánský konvent v Hájku u Kladna při loretánské kapli Panny Marie	38
3.5.6 Hospic františkánů u kostela Nejsvětější Trojice v Hořovicích.....	39
3.5.7 Bývalý konvent františkánů s kostelem sv. Máří Magdalény v Brně	39
3.5.8 Konvent irských františkánů (hybernů) s kostelem Neposkvrněného Početí Panny Marie na Novém Městě v Praze.....	40
3.5.9 Minorité, františkánky a kapucíni	40
3.5.10 Shrnutí.....	42
4. Hodnocení	45
5. Závěr	48
6. Seznam literatury	52
7. Seznam obrázků.....	55

1. Úvod

Moravská Třebová zaznamenala obrovský rozmach v renesanci, kdy bylo město dokonce nazýváno „Moravské Athény“. K útlumu umělecké činnosti došlo se změnou majitele po bitvě na Bílé Hoře, přesto však ve městě vzniklo dílo, kterému stojí za to věnovat pozornost. Kostel sv. Josefa je budovou, která se jeví jako velmi jednoduchá, až provinční, jde ale o pozoruhodné dílo a v rámci ulice je dominantním prvkem.

Cílem této bakalářské práce je shromáždění dostupných informací o klášterním kostele, zhodnocení jeho uměleckých kvalit na základě srovnání stavby s dobovou architektonickou produkcí na území České republiky s důrazem na okres Svitavy a prostředí Moravy. Širokým polem pro srovnání jsou františkánské kostely, vzniklé stejně jako kostel sv. Josefa v Moravské Třebové v době provincialátu Bernarda Sanniga. Srovnání je odrazovým můstkem pro zhodnocení stavby z různých úhlů pohledu, zejména pomůže vymezit obecné prvky kostela sv. Josefa od prvků osobitých. Proto je srovnání co možná nejširší a vzhledem k danému rozsahu práce nelze srovnávané stavby zkoumat podrobněji, což by mohlo být předmětem dalšího rozboru.

V první kapitole uvedu historické údaje o městě a události související s výstavbou kláštera i kostela a popis stavby. Následující kapitola se pokusí najít kontext díla, s důrazem na okruh staveb spojovaných s autorem stavby, Jacopem Braschou, ale i kontext geografický, tedy staveb v blízkém i širším okolí Moravské Třebové a na celé Moravě. Další souvislosti můžeme spatřovat v činnosti významných moravských stavebníků, vlastníka panství, Karla Eusebia z Liechtensteina, olomouckého biskupa Karla z Liechtensteina-Kastelkronu a okruh staveb františkánských, spojených zejména s osobou provinciála Bernarda Sanniga. Čtvrtá kapitola uzavře a shrne srovnávací části, vyzdvihne jednotlivá specifika kostela sv. Josefa a srovná je s dalšími českými stavbami s těmito znaky.

V příloze poskytnu co nejobsáhlejší obrazovou dokumentaci, umožňující zařazení objektů kontextech nastíněných v práci.

2. Historie kostela

V sedmnáctém století, kdy byli do Moravské Třebové františkáni uvedeni, zaznamenalo město obrovskou změnu oproti renesančnímu období. Moravská Třebová po třicetileté válce, kdy ji křížovala vojska, velmi zchudla a počet měšťanů se zmenšil na polovinu až třetinu. Korkisch uvádí, „...že stopa, kterou válka ve městech a vesnicích Hřebečska za sebou nechala, se znenáhla jevila menší, že z ruin popela, spálenišť nebo zápachu zatuchliny mizí pustnutí, staré díry ve střeších jsou opravovány, a početní uprchlíci se vracejí k rumištím svého zničeného domovského majetku.“¹ Válečná obnova přesto trvala dlouhá léta: „Ještě v roce 1677 bylo 50 domů ve městě a 88 domů na předměstích pustých.“² „Řemeslná výroba se sice již v 70. letech čile rozvíjela, neboť rozsáhlá Liechtenšterská panství pro ni poskytovala velké odbytiště, ale do konce 18. století bylo město schopno dosáhnout pouze předbělohorského počtu domů.“³ Třicetiletá válka ale nebyla jediným neštěstím, které město potkalo. V roce 1663 se protrhly hráze obou rybníků, Novosadského a Lázeňského. Povodeň, kterou to způsobilo, zabila 40 měšťanů.⁴ Zprávu o tom podává dopis správce moravskotřebovského zámku Karlu Eusebiovi z Liechtensteina do Vídně.⁵ To je doklad o tom, že Karel Eusebius v Moravské Třebové nesídlil. Na rozdíl od boskovického panování, kdy tu ku prospěchu měšťanů pobýval vznešený a vzdělaný dvůr, byla nadvláda Lichtenštejnů byrokratickým útlakem.⁶ Karel z Liechtensteina po svém nástupu k moci v roce 1622, kdy dostal moravskotřebovské panství jako léno od císaře, odebral městu řadu výsad, omezil měšťanské pravomoci jmenováním knížecího rychtáře jako dohlížejícího úředníka, který se mohl účastnit zasedání městské rady.⁷ „S hospodářským útlakem postupovala i nucená vlna protireformace, kterou Lichtenštejn, velmi horlivý katolík, prováděl na svých statcích velmi brutálně... Aby mohla být splněna rekatolizace, nevzdal se Karel z Lichtenštejna myšlenky založit ve městě klášter, který dosud nenalezl ve většinou protestantském městě své uplatnění. Z jeho podnětu si také zažádal františkánský řád o přijetí do města.“⁸ O jeho zapojení do rekatolizačních snah svědčí nařízení, sepsané několikrát, nejzásadnější však v

¹ Gustav KORKISCH, Geschichte des Schönhengstgau, Teil 2, München 1975, 66.

² Karel KUČA, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2004, 137.

³ Ibidem, 138.

⁴ KORKISCH 1975, 72; KUČA 2004, 117. uvádí 33 obětí.

⁵ KORKISCH 1975, 72.

⁶ Rudolf HIKL: Moravská Třebová, náčrt jejích dějin, Moravská Třebová 1949.

⁷ Bohumír SMUTNÝ: O Bílé Hory po revoluční rok 1848, in: Vladimír NEKUDA: Moravskotřebovsko Svítavsko, Brno 2002.

⁸ Oliva PECHOVÁ: Moravská Třebová, Praha 1957, 34.

roce 1650. V tomto knížecím prohlášení hrozí každému, kdo nebude chodit k přijímání a zpovědi pokutou. Negativní pohled na jeho osobnost je zapříčiněn tím, že v Moravské Třebové nepobýval a neměl proto zájem o její rozvoj jako Boskovicové. „Až do doby *biedermaieru neměla knížata žádné užší vazby na svá panství na Hřebečsku. Zámky v hřebečských městech nebyly knížecími vlastníky nikdy dlouhodoběji obývány. Proto také odumíral dřívější kvetoucí městský život v Zábřehu, Lanškrouně a Moravské Třebové.*“⁹ Na zámcích sídlili jen úředníci, které dělila hluboká propast od domácích měšťanů. Stejně tak nepřeklenutelná byla propast mezi hospodářskými správci a poddanými sedláky.¹⁰ Na tomto místě je nutné zmínit i jiný pohled na moravskotřebovskou vrchnost. Karel Eusebius z Liechtenštejna (1611-1684) byl totiž osobností velmi vzdělanou a kulturní a kromě sběratelství se věnoval architektuře, coby diletant projektoval a sepsal architektonický traktát *Werk von der Architektur, Korkischem* vsazený mezi léta 1670-80.¹¹ Moravskou Třebovou získal jeho otec Karel I. z Liechtenštejna jako dar od císaře v roce 1622.¹² Karel Eusebius i jeho syn Jan Adam Ondřej pokračoval v tom, co započal jeho otec, stavěl a zveleboval svá panství a jak bylo již řečeno, i stavěl. Pečoval zejména o své panství ve Valticích a později v Plumlově.¹³

Františkáni (observanti) jsou větví řádu menších bratří, kteří se reformovali v 15. století a zapojili se do protihusitského působení. „*Nejvýrazněji se do procesu katolické reformace františkáni zapojili, stejně jako ostatní řády, až v období po ukončení třicetileté války. Farní síť byla v zuboženém stavu a řeholní domy její funkci do značné míry suplovaly.*“¹⁴ Právě tak byla Moravská Třebová jedním z mnoha františkánských klášterů založených po bitvě na Bílé Hoře v souvislosti s rekatolizačními snahami. S dobou rekatolizace se váže osoba františkánského provinciála Bernarda Sanniga, významného františkánského historika, právníka a spisovatele 17. století. Ten byl jedním ze strůjčů Moravskotřebovského založení. Město vyhovovalo františkánům proto, že bylo na půli cesty z Krakova do Olomouce. Františkáni měli dodržovat klausuru a řádové předpisy upravovaly velmi konkrétně pobyt mnichů na misiích a duchovní správě ve venkovských farách. I přes klausuru bylo totiž nutné pobývat mimo klášter k zabezpečení náležitého působení řádu.

⁹ KORKISCH 1975, 91.

¹⁰ Ibidem, 91.

¹¹ Ibidem, 198.

¹² August PROKOP: *Die Markgrafschaft Mähren in Kunsgeschichtlichen Beziehung*, Band IV, Wien 1904, 985.

¹³ Victor FLEISCHER: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611-1684)*, Wien/Liepzig 1910.

¹⁴ Martin ELBEL: *Bohemia Franciscana, Františkánský řád a jeho působení v českých zemích v 17. a 18. století*, Olomouc 2001, 37.

Nemohli se pohybovat jednotlivě a mimo klášter nesměli pobývat déle než dva týdny.¹⁵ Z toho důvodu byla právě komunikace mezi konventy velmi závažným argumentem pro výběr umístění kláštera. Kromě Moravské Třebové byly z tohoto důvodu pokusy o založení hospice v Bruntále.¹⁶ O tom, že tento argument nebyl ojedinělý i mimo klášterní prostředí, svědčí chování biskupa Karla Liechtenštejna z Kastelkronnu, který využíval při svých četných cestách mezi panstvími drobnější sídla s převážně správní funkcí, tedy například Kelč.¹⁷

Založení kláštera nebylo jen záležitostí provincie, podílelo se na něm více složek a to v první řadě fundátor, tedy osoba, která častokrát dala přímo podnět k založení kláštera a financovala výrazně výstavbu kláštera. Velmi často byl dárce každoročního deputátu na výživu bratří a ochráncem kláštera.¹⁸ „*Vedle řeholníků a jejich dobrodinců musel být při zakládání nového konventu brán ohled i na světské (městské rady, zemské úřady, popřípadě i císař) a církevní (místní farář, blízké řeholní instituce, biskup či arcibiskup) autority. Vzájemné vztahy a pravomoci mezi řádem a těmito subjekty musely být přesně vymezeny v zakládací listině – týkalo se to především majetkových otázek, práva na pohřby, zvonění, termínů bohoslužeb a podobně.*“¹⁹ Složitá jednání o založení kláštera dosvědčují početné listiny. Dary, které potvrzují vztah měšťanů, obyvatel okolí, ale i osob se vztahem ke klášteru, jsou zaznamenána v pamětnici každého kláštera. Tam jsou uchovány podrobné zprávy o jednotlivých dobrodincích. Víme tedy, že od města obdrželi františkáni parcelu za Horní bránou a dům na Horní ulici. Adam Andreas von Liechtenstein františkánům daroval pro stavbu 30000 cihel, nutné vápno, farníci podpořili františkány finančními prostředky, materiály a úkony.²⁰ Dalším dobrodincem kláštera byla například vdova po správci zámku Elisabeth Meier, která darovala 1000fl. Lanškrounský radní přispěli 70fl., hraběnka Katarina von Korzensky dala františkánům celkem 1060fl.²¹ Dále stavbu kláštera podpořil například správce zámku v Lanškrouně, Bernard Rosa, opat Klášterního Hradiska daroval ornáty a krucifix, přispívali rovněž občané Svitav. Přispívali jednotlivci i skupiny a to po celou dobu stavby i po ní. Mezi dary bylo liturgické náčiní, liturgické knihy nebo železo, cihly a jiné stavební materiály.

¹⁵ ELBEL 2001, 37; Toto nařízení bylo zmírněno v roce 1674 takzvanými Broučkovými stanovami(MINAŘÍK 1920-30).

¹⁶ Martin ELBEL:Česká františkánská provincie sv. Václava(1570–1790), in: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 29, Olomouc 2000, 89.

¹⁷ Radmila PAVLÍČKOVÁ: Rezidenční síť Olomouckých biskupů za Karla Liechtensteina-Kastelkrona, in: Milan TOGNER/Martin ELBEL(ed.): Historická Olomouc XIII, Olomouc 2002, 145-158.

¹⁸ ELBEL 2000, 90.

¹⁹ Ibidem, 90.

²⁰ FRITSCHER s.d., 123.

²¹ MÜLLER 1923, 75.

Dne 29. 4. 1678 sepsal Karel Eusebius z Lichtenštejna listinu určenou provinciálu Sannigovi, kde uvádí svůj záměr a zve k jeho uvedení do skutečnosti.²² Následovala návštěva provinciála 16. 5. 1678 v Moravské Třebové. Licence Olomouckého arcibiskupa Karla z Liechtenštejna a Kastelkronu byla vydána 5. 9. 1678 (Franz Fritscher uvádí až 15. září²³, stejně tak Dorner²⁴).

Až 6. 3. 1680 byla podepsána smlouva se stavitelem Jakobem Braschou na vystavění kláštera s kostelem. Základní kámen kláštera byl slavnostně položen 31. května 1680 a to naproti vstupu směrem k sakristii kostela. Prvních pět bratrů v čele s Arnoldem Cipoltem přišlo do Moravské Třebové 21. 9. 1678. Dva měsíce pobývali bratři na Brněnské ulici, u senátora Forstera, později si koupili od měšťana Lorenze Michlika dům naproti pozemku pro klášter. Pro bohoslužby měli k dispozici špitální kostelík pod Dolní branou. V kostele byla první mše odsloužena 2. 8. 1689 a to městským děkanem Jiřím Bartolomějem Fischerem, asistoval kvadrián z Brna, Petronius Steinahauser a Ludwig Zwinner.

Roku 1711 rozhodl kvadrián Urban Hrdý o rozšíření kostela kaplí sv. Petra v okovech, základní kámen byl položen 28. května 1711. Stavba kaple trvala dva roky, v roce 1711 byla zeď postavena až po klenbu a v dalším roce byla kaple zaklenuta, vyzdobena Christianem Davidem ze Svitav a byl zhotoven hlavní oltář. Iva Ondrová ve své práci zmiňuje, že kaple byla vystavěna ke zpovědním účelům a v souvislosti s františkánským svátkem porciunkule.²⁵ To potvrzuje rovněž dokument, nalezený v roce 1997 v makovici nad sakristií, kde je důvod uveden doslova: „*Úzkost Církve kvůli množství lidí pokání činících o svátcích a nedělích. Nestačilo místo k umístění zpovědnic.*“²⁶ Roku 1715 bylo město postiženo morem, který si vyžádal oběti z řad františkánů. Tři z otců se začali dobrovolně věnovat duchovní správě a péči o nemocné. Dokladem toho, že klášter byl po moru již ve městě zcela etablovaný je přítomnost sv. Petra z Alkantary, ryze františkánského a jinak ne příliš častého světce, na morovém sloupu z let 1717-18. V roce 1734 byl do Moravské Třebové přeložen noviciát, kterému byla roku 1746 přistavěna budova.²⁷ Při pruské invazi v roce 1742 byl klášter ochráněn králem, druhá pruská invaze byla pro klášter větší újmou, protože byl využíván jako lazaret. „*Dvanáct štábních lékařů bylo umístěno v horních celách, zatímco v*

²² Karl MÜLLER: Zur Geschichte des franziskanerklosters in Mähr. Trübau, in: Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes XIX, 1923, 70; NA Praha, Karton č. 293, inv. Číslo 2960.

²³ Frantz FRITSCHER: Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau, Moravská Třebová s.d., 123.

²⁴ Gottlieb DORNER/ Friedrich DORNER: Mährisch Trübau, die Perle des Schönhengstgtaus, Göpigen 1969, 122.

²⁵ Iva ONDROVÁ: Františkánský řád v Moravské Třebové (nepublikovaná seminární práce na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice), Pardubice 2008, 18; osobní sdělení otce Ivana.

²⁶ Text cituje klášterní kronika.

²⁷ Bonaventura Josef WILHELM/Klement MINAŘÍK: Dějiny klášterů františkánských, Třebíč 1909-11, 107.

*chodbách a spodních celách byli ubytováni nemocní a ranění. Než odmaširovali, vyrabovali ještě odcházející vojáci kuchyni a zcela ji vyloupili.*²⁸ Stejně tak byl klášter lazaretem i při francouzské invazi v roce 1804, tehdy byli nemocní ubytováni v refektáři a noviciátu. Karl Müller uvádí počet 60 raněných, z nichž 16 vojáků zemřelo. Josef II. rozhodl o zrušení kláštera v roce 1784, ale představitelům provincie se podařilo tomuto zrušení zabránit.²⁹ V roce 1866 byl klášter zplundrován Prusy, bylo nařízeno zřízení špitálu, tentokrát byl ale špitál zavřen po tom, co všichni pacienti zemřeli. Škody kláštera byly vypočítány na nejméně 1000fl.³⁰ Za první světové války sloužil refektář jako škola pro uprchlíky z Istrie, po zrušení kláštera v roce 1942 byla budova využívána jako hostinec, budova noviciátu jako domov mládeže. V roce 1990 se františkáni do konventu vrátili.

2.1 Průběh stavebních prací

Františkáni měli podle úmluvy s měšťany stavět na vlastní náklady. Žebravý řád samozřejmě prostředky nevlastnil, proto bylo běžnou praxí, že na stavbu výrazně přispívala vrchnost. Z výše zmíněné pamětnice však vyplývá, že Liechtensteinové přispěli na přístavbu kaple v roce 1713. To se ovšem neshoduje s Fritscherovou výpovědí, který uvádí dar Adama Ondřeje Liechtensteina pro stavbu kláštera a kostela.³¹ I přesto, že to v písemných pramenech není výslovně uvedeno, je pravděpodobné, že vrchnost na stavbu přispěla. Příspěvky v počátcích výstavby kláštera a kostela pocházejí většinou od jednotlivých, méně či více významných měšťanů, ale také obyvatel okolních vesnic i měst, objevují se zde i záznamy darů kněžstva z okolí blízkého i vzdálenějšího.

Základní kámen ke klášteru byl položen 31. května 1680. Stavitel Brascha smlouvu podepsal o dva měsíce dříve. Ke stavbě kostela nalézáme nejpodrobnější zprávy v klášterní kronice, z níž čerpal také Karl Müller. Ten uvádí obsah smlouvy: *„Podle smlouvy z 6. března 1680 měl postavit: Lod' kostela s presbytářem, chór za hlavním oltářem, sakristii a sice kostel 50loktů dlouhý, 5 loktů široký, 3 krypty, klášter se zdí dlouhou 50 loktů a 49 loktů širokou, prádelnu se stájemi, stejně tak zeď kolem zahrady, která má být zakryta dřevěnými taškami. Stavitel se zavázal objednat lešení, objednavatel měl ale za úkol dodávat materiál na stavbu. Za celou práci obdržel stavitel 5350fl. a 100 svatých mší. V roce 1684 dostal ještě za zaklenuť*

²⁸ MÜLLER 1923, 79.

²⁹ Dušan FOLTÝN(ed.): Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, 435.

³⁰ MÜLLER 1923, 80.

³¹ FRITSCHER s.d., 123.

*repozitáře vedle kostela 60fl.*³² Mzda byla Braschovi vyplácena ve splátkách, jak je to zaznamenáno na originálu smlouvy. Tam jsou uvedeny splátky od roku 1680 do května 1690, tedy částky 3237fl. Jakým způsobem a kdy mu byl vyplacen zbytek smluveného obnosu, není jasné.³³ Další smlouva byla sepsána s tesařem, Georgem Vesperem z Opavy 5. října 1680. Ten se zavázal: „...kácet a dodávat dřevo, zhotovit krov pro klášter a kostel, postavit malou věžičku nad klášter a stejně tak velkou nad presbytář, nasadit makovici a zhotovit dveře, okna a schody.“³⁴

Dne 22. května 1683 začali s kopáním základů pro kostelní zdi. Ty byly dovedeny do půli výšky v letech 1684-6.³⁵ V roce 1687 už byl kostel vystavěn, postaven byl i repositář, knihovna a sakristie s příslušnými částmi. Současně bylo dokončeno zaklenutí presbytáře. V téže roce byla osazena okna až nahoru k portálu. Probíhalo klenutí bočních kaplí, a místnosti vedle portálu.³⁶ V roce 1690 práce postoupily natolik, že mohl být osazen vstupní portál zhotovený kameníkem Ludwigem Stenugem. Ten za něj dostal 70fl. Pravděpodobně tentýž kameník vytvořil mramorové kroupky do kostela a lavabo pro sakristii za 35fl. Materiál z lomu nedaleko Pernštejna dodal kníže František z Liechtenštejna. V téže roce byly vydlážděny krypty a část kostela. Zbylá část byla vydlážděna o rok později. Zaklenutí chóru bylo dokončeno v roce 1694, kdy byla dokončena a vybavena sakristie.

Stavba kláštera byla zahájena položením základního kamene ke kostelu 30. května 1680.³⁷ V roce 1683 byl dokončen hlavní trakt klášterní budovy, v roce 1689 bylo postaveno křídlo přiléhající ke kostelu, dokončené v roce 1695. Tehdy byla dokončena a pokryta příčná křídla proti ulici a zahradě. Konec stavebních prací zřejmě znamenala výstavba zahradní zdi v roce 1703. Zajímavostí kláštera, na kterou jsou františkáni dodnes pyšní, je unikátně dochovaná studna, kterou začal stavět za kvadriána Adriana Zelenky 1704 Heger z Blossdorfu. Stavba byla zkomplikována tím, že studna byla po vykopání potřebné hloubky nedostatečně vyztužena, proto se zasypla a bylo nutné ji vyztuzit. V roce 1706 se začaly stěny studny opět povolovat, proto byly obloženy kvádrovým kamenem.

V roce 1711 zakoupil kvadrián Urban Hrdý pozemek za klášterem směrem k městu. Právě na tomto pozemku měla být vystavěna zpovědní kaple sv. Petra v okovech a nová sakristie. Kronika uvádí: „*Základové zdi jsou široké pět geometrických moravských stop a*

³² MÜLLER 1923, 74.

³³ Alois CZERNÝ: Mährisch-Trübauern Künstlernamen und Kunsthandwerker, in: Mitteilungen des Mährisches Kunstgewerbe-Museums XXXIII, 1915, 33.

³⁴ MÜLLER 1923, 74.

³⁵ MÜLLER 1923, 75.

³⁶ Klášterní kronika.

³⁷ KORKISCH 1975, 61, klášterní kronika.

*jdou 8,10 na 12 stop hluboko do země. Do 22. září, kdy musela být práce zastavena z důvodu studeného počasí, byly zdi kaple a sakristie vystavěny až do výšky klenby.*³⁸ To proběhlo již v prvním roce výstavby. V následujícím roce byly proraženy dveře ve stěně kostela a již v červenci malíř Christian David prováděl výmalbu kaple. Autorem hlavního oltáře je opět svitavský sochař, tentokrát Johann Sturmer.³⁹ Zhruba současně s výstavbou kaple sv. Petra v okovech probíhalo i rozšiřování kostela směrem k zahradě, budováním zповědního domu. V souvislosti s touto výstavbou vyvstala nutnost přeložení chóru.

Stavba kaple, sakristie a „zповědního domu“ byla posledním výrazným stavebním počinem, týkajícím se klášterního kostela. V roce 1713 byl klášter ještě rozšířen přístavbou kuchyně, o dva roky později byly na klášteře Antonem Engelem z Gruny zhotoveny hodiny. V tomto místě si však dovoluji připomenout ještě stavbu noviciátu po roce 1734. Ta se ale týká již spíše stavební historie kláštera. Z proměn kostela stojí za zmínku působení kvadriána Albína Hlavatsche.⁴⁰ Ten zcela proměnil ráz kostela ornamentální výmalbou, kterou provedl za pomoci malíře pokojů Gustava Thima. Albin Hlavatsch je stejně tak autorem výmalby v kapli sv. Petra v okovech, kde je kromě ornamentálních výplní řada figurálních obrazů.

2.2 Popis

Kostel svatého Josefa byl postaven za tzv. Horní branou na Horní ulici, směrem ke Svitavám. V baroku tu stálo několik domů, pravděpodobně opuštěných⁴¹ a proto byl právě tento pozemek darován klášteru. Postupně se město rozvíjelo také tímto směrem, takže dnes je Svitavská ulice jednou z nejrušnějších ulic města. Františkánské stavby se díky přísné řeholi vyznačují jednoduchostí a stejně tak je tomu u moravskotřebovského kostela. Z obou stran je jeho hmota sevřena, zprava klášterní budovou, zleva přiléhající kaplí sv. Petra v okovech. Kostel zakrývá sedlová střecha z bobrovek, nad presbyteriem je vztyčena zvonice z roku 1907, kdy nahradila vížku původní, která hrozila zřícením.⁴²

Trojosé průčelí je poměrně vertikální a to díky svazkovým pilastrům vysokého řádu. Pilastry jsou opatřeny patkami nad soklovou římsou a toskánskými hlavicemi. Horizontálně je kostel zhruba v půli rozdělen výraznou římsou. Dominantou spodní části průčelí, neseného neomítnutou soklovou římsou je středový kamenný portál. Portál je uzavřený polokruhovou archivoltou, vyrůstající z diamantových patek, ve středu opatřenou taktéž diamantovým

³⁸ MÜLLER 1923, 77.

³⁹ Klášterní kronika.

⁴⁰ Kvadriánem byl mezi lety 1908-14.

⁴¹ HIKL 1949, 70: „Ještě roku 1659 bylo v městě a na předměstí ze 479 domů 139 pustých...“

⁴² MÜLLER 1923, 80.

klenákem. Orámování edikulou je tvořeno dvěma toskánskými pilastry, které nesou kladí. V kladí pilastry pokračují předsazením hmoty, do níž je vepsána datace, tedy rok 1690. Kladí nese trojúhelníkový fronton pointovaný křížem na vrcholu a dvěma piniovými šiškami po stranách. Kříž zasahuje do středu sduženého podvojného okénka. Portál s oknem působí jako zvláštní srostlice, celek je orámován lizénou, srůstající s nadokenní římsou. V bočních osách průčelí jsou v horní části niky se sochami františkánských světců, tedy sv. Kláry a sv. Františka. Spodní dva výklenky působí jako niky, nejsou však osazeny sochami, byla do nich proražena okna.

Horní patro je odsazeno atikou, ve střední části prolomenou. Nad ní navazují na krajní pilastry voluty, jakoby byly jimi nesený. Střední část je orámována lizénou, vykrojenou zhruba v půli půlkruhově zakončeného okna v ose průčelí. Specifickým prvkem je zde římsa, nezvykle protažená. Nad tímto oknem jsou umístěna dvě malá půlkruhově zakončená okénka. Kompozičně jsou otvory seskládány do dvou trojúhelníků nad sebou. Pomyslný trojúhelník tvoří rovněž římsa a dvě okénka štítu. Toto kompoziční schéma by vysvětlovalo lizénu v půli polokruhového okna štítu a mírné zesílení pilastrů předstupující hmotou zdůrazněné v linii lizény. Nejvyšší částí průčelí je trojúhelníkový štít, oddělený opět kladím a drobnou římsou. Ve štítu je vyhlouben obrazec - tři propojené kruhy, tedy jakýsi trojlístek. Kromě něj se tady objevuje zajímavý detail, totiž pilastr, který pokračuje až ke střešní partii, respektive k římsě, rámuující hrany štítu. Ta v místě pilastru zdůrazňuje jeho hmotu zalomením. Tento prvek je patrný na dalších stavbách Jacopa Braschy.

Půdorysně je kostel jednolodím o dvou polích s bočními kaplemi na každé straně. Presbytář je pravoúhle zakončen. Kostel je zaklenut dvěma poli valené klenby s trojúhelními párovými výsečemi bez pasů, stejně tak presbytář. Další pole klenby uzavírá předsíň se zděnou kruchtou, která je odsazena podobně jako presbytář. Zajímavým detailem jsou pilíře, oddělující předsíň, osazené na obou stranách mramorovými kropenkami na zapuštěné nožce. Na kůr se vstupuje schodištěm, přístupným z klášterní budovy.

Každé pole klenby prosvětluje dvě půlkruhová okna. Pod nimi prochází průběžná římsa podél celé hlavní lodi pokračující okolo presbytáře. Kaple zaklenuté taktéž valenou klenbou jsou od lodi odděleny pasy. Jednotlivé kaple oddělují mohutné pilíře, opatřené po stranách pilastry s kladím, redukováným na čelo pilíře. Lunety výsečí jsou v presbytáři nahrazeny okny, pouze jedna z lunet zůstala plná. Pod těmito okny jsou v presbytáři ještě další okna, tentokrát obdélná zakončená půlkruhově. Ta jsou ale slepá a prostor neosvětlují, vedou do ochozu podél presbyteria. Kromě okenních otvorů jsou kostelní zdi proraženy dvěma.

Hlavním vstupem je portál z ulice, pod kruchtou jsou potom vpravo dveře vedoucí do kláštera, vlevo dveře do kaple svatého Petra v okovech, do níž vedou dveře po bocích oltářů v kaplích po levé straně. Do klášterní chodby se dá dostat podobně umístěným vstupem v kapli sv. Františka. Presbytář je spojen dveřmi s ochozem, obíhá ze tří stran. Čelní stěna presbytáře není plná, pouze zakrytá dřevěnou architekturou oltáře, která zakrývá půlkruhově zakončený průchod, na jehož opačné straně se nachází soukromý oltář Panny Marie Bolestné pro mnichy.⁴³ Chodba je zaklenuta valenou klenbou se styčnými trojúhelníkovými výsečemi. Je vybavena několika skříněmi, lavicí pro řeholníky a kromě zmíněného oltáře dvěma výklenky se sochami sv. Františka a sv. Jana Nepomuckého v rameni ke klášteru. Opačné rameno skrývá vstup do sakristie a je vybaveno kamny, osazenými dvířky s pravouhlými záklenky s ušima a kapkami.

Kostel je zařízen barokním mobiliářem z 18. století, jak uvádí Umělecké památky Moravy.⁴⁴ Že se jedná o historizující repliky z devatenáctého století, není pravděpodobné.⁴⁵ Nahrazeny byly pouze oltářní obrazy. Kostel byl vybaven v poměrně krátkém časovém úseku, což potvrzuje slohová jednotnost vybavení kostela. O portálovém sloupovém hlavním oltáři sv. Josefa se sochami sv. Jáchyma a Anny, se v kronice dočteme, že pochází z dílny svitavského Antonia Andree a byl dokončen v roce 1698. S tím se neshoduje názor Jaroslava Sedláře, který autorství přisuzuje Janu Sturmerovi.⁴⁶ Boční oltáře osazené před triumfálním obloukem, zasvěcené sv. Janu Nepomuckému a sv. Anně jsou rokokové, nahradily původní, starší oltáře v roce 1770. V bočních kaplích v lodi jsou oltáře sv. Antonína, oltář sv. Františka s obrazem Stigmatizace sv. Františka, z roku 1888, na opačné straně oltář Neposkvrněného početí Panny Marie, s obrazem stejného data a oltář sv. Antonína Paduánského.⁴⁷ Dalším výrazným prvkem je kazatelna a varhany, vyrobené v Olomouci v roce 1713, doplněné v roce 1780 o další klaviaturu a tři nové registry. Původní varhany však byly v roce 1899 nahrazeny novými, vyrobenými varhanářem Kalem Neuberem. Tehdy byla také pořízena nová mříž na kruchtě. Na varhanní kruchtě si nelze nevšimnout pseudorokokových detailů, které pravděpodobně pocházejí z této doby.

Sakristie byla postavena nad půdorysem pravidelného osmiúhelníku a je zaklenuta

⁴³ Oltář byl do kláštera přemístěn z kostela sv. Josefa Kalasánského, který patřil piaristům. Určitě byl v kostele již v roce 1917, kdy u něj objevil jeden z otců oheň.(MÜLLER 1923, 80) Záklenek je v jednom místě proražen drobným kruhovým otvorem, kterým procházel provaz od zvonu.

⁴⁴ Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1999, 427.

⁴⁵ Jaroslav SEDLÁŘ: Umělecké památky, in: Vladimír NEKUDA: Moravskotřebovsko Svitavsko, Brno 2002, 508.

⁴⁶ SEDLÁŘ 2002, 508.

⁴⁷ Ibidem, 509.

klášterní klenbou s pětibokými výsečemi. Pravoúhlý portálek, vedoucí na do mnišského chóru, s ušima a kapkami je označen datací 1712. Tento portál se kromě sakristie vyskytuje i u vstupu do kaple sv. Petra a jsou jím osazeny některé dveře v klášteře (například vstup na kruchtu a do knihovny). Motiv pravoúhlých uší s kapkami můžeme najít rovněž v ochozu presbytáře, na kamnech. V sakristii narazíme opět na mramor ve spojení s vodou, je tu totiž umístěno lavabo. Zajímavé je dřevěné obložení, které ladí se skříní, označenou datem 27. května 1695. V patře nad sakristií je umístěna knihovna, přístupná z kláštera a to přes místnosti nad ochozem kolem presbytáře. „*Knihovna má osmihranný půdorys se dveřmi v průčelí a čtyřmi vyššími a třemi nižšími skříňovými regály. Dveře regálů mají malířskou výzdobu se slovními hříčkami, mající vztah k obsahu skříní. Nad nimi pak jsou obrazy sv. Jeronýma, Petra z Alcantary, Antonína Paduánského, Augustína, Bonaventura a papeže Honoria III. Nad vstupními dveřmi pak je Adam s motykou.*“⁴⁸ Autorem výzdoby je malíř Christian David, který zde spolupracoval s tesařem Hofrichterem.⁴⁹ Klášter se knihovnou pyšní nejen díky její výzdobě, ale hlavně jejímu obsahu. Můžeme tu najít řadu svazků náboženské literatury, ale také svazky lékařské či týkající se historie.

Kaple sv. Petra v okovech byla v roce 1712 přistavěna k levé stěně kostela, což sděluje kamenný portál s datací. Jednoduchou stavbu, jejíž průčelí je rámováno pilastry nesoucími kladí s jednoduchou římsou zakončuje atika, na jejíchž stranách se tyčí sochy andělů a uprostřed žehnajícího Krista se sférou. V případě kaple si můžeme z ulice prohlédnout boční stěnu, která je členěna lizénovými rámy a je v ní proražena řada půlkruhově zakončených okének. Z vnějšku, který je dnes nepřístupný kvůli využití přilehlého dvora, je vidět, že stěna je okrouhlá, narozdíl od polygonálního interiéru. Hlavní vstup zajišťuje pravoúhlý portálek s ušima a kapkami, nad nímž je ještě vložena supraporta s rostlinným ornamentem a římsou. Nad portálem je vyhloubena nika s konchou ve tvaru mušle a sochou sv. Petra s klíči a knihou. Niku rámuje lišta a okraj konchy sleduje drobná římsa. Kaple byla vztyčena na půdorysu obdélníku, závěr je tvořen třemi stranami osmiúhelníku. Stěny jsou rozděleny dvojicemi pilastrů, nesoucími vždy dva pasy mezi poli valené klenby s párovými trojúhelnými výsečemi. Pouze pas oddělující závěr a klenbu kaple není zdvojený. Lunety jsou v levé stěně nahrazeny okny. Pod nimi jsou umístěny čtyři do stěny zapuštěné zповědnice. Stejně tak je v závěru vlevo vedle oltáře místo plné lunety okno a pod ním výklenek pro zповědnici. Napravo do oltáře jsou dveře vedoucí do sakristie. Za zmínku stojí výmalba kaple, která je většinou ornamentální, lunety po pravé straně vyplňují figurální

⁴⁸ Ladislav LOUBAL: Hřebečské baroko, Moravská Třebová 1996, 36.

⁴⁹ Ibidem, 36.

výjevy ze života františkánských světců. Autorem je Albin Hlawatsch, který spolupracoval s malířem pokojů Josefem Pelzem. Výzdoba kaple pochází z roku 1903.⁵⁰

Průčelí jednopatrového kláštera lemuje část Svitavské ulice dvěma pásy oken ve dvaceti třech osách, spodní řadu tvoří okna půlkruhově uzavřená a horní okna obdélná. Hlavním vstupem je jednoduchý portálek s ušima a kapkami, na němž je patrné, že byl později upravován.⁵¹ Nad ním je osazen kamenný znak františkánů. Výše je umístěna nika se sochou patrona kláštera sv. Josefa, držícího malého Ježíška od Josef Heintze z doby kolem roku 1690.⁵² Dalším vstupem do kláštera je novější portál zakončený stlačeným obloukem se středovým klenákem, v němž je vytesáno datum 1842, tedy datum osazení této nové brány.⁵³ Půdorysně klášter tvoří při západní straně kostela čtyřkřídlý objekt s vnitřním dvorem, na něj pak navazuje dvoukřídlá budova noviciátu.

⁵⁰ Klášterní kronika.

⁵¹ Vertikální části byly přisazeny blíže k sobě, nelicují s překladem.

⁵² Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1999, 427.

⁵³ Klášterní kronika uvádí výdaje za osazení brány.

3. Kontext

Moravskotřebovský kostel františkánů je možné sledovat z různých úhlů pohledu. Můžeme jej srovnávat se stavbami jeho autora, stavbami řízenými tehdejšími vlastníky města, se stavebními počiny ve městě, ale i s kostely celého Moravskotřebovska, Svitavska a širěji také celé Moravy. Kulturněhistorické hledisko nám umožňuje sledovat činnost jednotlivých osobností, významných stavebníků. Široké pole pro srovnání poskytují klášterní kostely okruhu františkánského, neboť tehdejší františkánský provinciál Bernard Sannig dal vzniknout mnohým klášterům své provincie v krátkém čase. Formálně je zajímavé zejména srovnání průčelní skladby a utváření půdorysu.

3.1 Jacopo Brascha a jeho dílo

Jacopo (Giacomo) Brascha⁵⁴ byl stavitelem a zednickým mistrem, doloženým mezi lety 1675-92 v Opavě a Jihlavě. Datum ani místo narození neznáme. Spolupracoval s bratry Mikulášem (zemřel 1677) a Augustinem, s nímž byla uzavřena smlouva 1686 na vztyčení Mariánského sloupu v Jihlavě (1686-1690), je možné, že tento bratr byl kameníkem.⁵⁵ To, že byl Ital, nebo alespoň italského původu, potvrzuje fakt, že se stejně jako bratr Augustin podepisoval s dovětkem „*a fermo come sopra*“, popis plánů opavského kostela je proveden italsky a stejně tak byly v italštině vedeny účty obou bratří.⁵⁶ Braschova osobnost je poměrně neznámá. Nejčastěji je Jacopovo jméno spojováno s jezuitskými kostely, tedy opavským kostelem sv. Jiří (dnes sv. Vojtěcha, 1675-80) a jihlavským kostelem sv. Ignáce (1680-1689). Postavil také kostel sv. Václava a strážných andělů v Ratiboři (1688-91) a do jeho tvorby bývá začleňován také kostel sv. Antonína ve Vratislavi (1685-92).

3.1.1 Kostely v Opavě a Jihlavě

Nápadná je podobnost jezuitských staveb v Opavě a Jihlavě, Volen Drlík uvádí, že „...jsou to provinciální raně barokní stavby monumentálního charakteru s lodí obdélného půdorysu. Po stranách jsou tři kaple s oratořemi nad nimi. Klenba valená s lunetami, v Jihlavě jsou v hlavní lodi pasy, v Opavě nikoliv (na původním plánu jsou ale vyznačeny).

⁵⁴ Petr CZAJKOWSKI: Brascha, Jacopo, In: Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Dodatky, Praha 1995, 117; Věra NAŇKOVÁ: Brascha, Giacomo, in: Saur, Allgemeines Künstlerlexikon, Band 19, München/Leipzig 1993, 662.

⁵⁵ Vojen DRLÍK: Stavební činnost Jacopa Braschy na Moravě a ve Slezsku ve třetí čtvrtině 17. století, in: Vlastivědný věstník Moravský XXIV, 1972, 59sqq.

⁵⁶ Volen DRLÍK: Otázka autorství kostelů sv. Ignace v Jihlavě a sv. Jiří v Opavě, in: Časopis Slezského muzea-B XV, 1966, 76.

*Kněžiště je rovně uzavřené, zaklenuto opět valenou klenbou s lunetami.*⁵⁷ Dále konstatuje, že obě průčelí „...jsou naprosto stejná, jak v celkovém vzhledu, tak v jednotlivých člancích.“⁵⁸ Shoda je také v osobě Tobiáše Geblera, rektora opavské jezuitské koleje, který pravděpodobně zprostředkoval styk Braschy s jihlavskou kolejí, protože se stal také členem koleje olomoucké.⁵⁹ Tobiáš Gebler působil v jezuitském řádu nejen jako rektor, ale zřejmě byl také tím, kdo předložil předběžnou podobu, jež byla postoupena architektovi.⁶⁰

Než však přistoupíme k v literatuře se objevující diskuzi o autorství kostelů, charakterizujeme jednotlivé stavby a shrňme si základní fakta. Osově souměrná stavba kostela sv. Jiří předstupující hmotou ovládá opavské Dolní náměstí. Pětiosé průčelí symetrické podle širší střední osy je horizontálně členěno do tří částí, vertikální rámeček tvoří zdvojené pilastry s kompozitními hlavicemi. Důraz je položen na střední osu, a to umístěním hlavního portálu a sledem dvou půlkruhových okének, přerušeným pouze římsou, trojúhelně vyklenutou nad prvním z nich. Tato okna jsou velice blízká oknům Valdštejnského paláce v Praze. Kruhový okenní otvor je proražen v trojúhelníkovém štítu, opět ve střední ose. Pilastry rámuující rizalit jsou mírně předsazeny a stejně jako pilastry uzavírající hmotu horní části průčelí prorůstají skrz římsu a vystupují z plochy štítu. Pilastry nesoucí středovou římsu nejsou zdvojené. Edikulu hlavního portálu tvoří kompozitní sloupy nesoucí trojúhelný fronton s prolomenou spodní římsou. Zajímavé je propojení portálu a okna dekorem, připomínající lizénu nad sdruženým oknem kostela sv. Josefa v Moravské Třebové. Stejně tak je pozoruhodný detail římsy zasahující do okna nad ní, které bychom v jisté redukci mohli poznat i v Moravské Třebové ve kříži ve vrcholu portálu, prorůstajícím do základny okna nad ním.

Půdorysně se jedná o sálovou stavbu s kruchtou napůl umístěnou do rizalitu, po obou stranách se třemi průchozími bočními kaplemi, nad nimiž jsou umístěny empory. V literatuře je kostel popsán jako stavba s pravouhle uzavřeným kněžištěm⁶¹, jehož hrany jsou sraženy umístěním tajných úložišť na vzácné předměty. Řešení však nasvědčuje spíše tomu, že primární byla snaha o polygonální presbytář, a umístění úložišť využívalo vzniklý prostor. Zaklenutí lodi tvoří tři pole valené klenby s trojúhelnými výsečemi bez pasů, kaple odděluje pas a uzavírá taktéž valená klenba. Oproti lodi zúžené kněžiště je sklenuto dvěma poli valené klenby s vstřícnými trojúhelnými výsečemi, závěr je uzavřen částí valené klenby s trojúhelnou

⁵⁷ DRLÍK 1966, 75sq. Polygonální závěr kostela uvádí Lenka ČEŠKOVÁ: Páter Tobiáš Gebler a „Primaelineationes“, Umění 2003/5, 395.

⁵⁸ Ibidem, 75.

⁵⁹ Idem 1972, 59.

⁶⁰ ČEŠKOVÁ 2003, 385sqq.

⁶¹ DRLÍK 1966, 75. sq.

výsečí v ose.

Tento kostel nahradil Braschou zbouraný středověký kostel, filiální kostel farního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Jednalo se o jednolodní gotickou stavbu s předsazenou předsíní, zastřešenou sedlovou střechou.⁶² Významnými dobrodinci řádu v Opavě byli Liechtenštejní, tedy Karel, který jezuity do Opavy v roce 1625 povolal, posléze Maxmilián a také nám již známý Karel Eusebius. Proto je na průčelí kromě mitry, tedy církevního symbolu, také knížecí koruna a znak Liechtenštejnů.⁶³ S kopáním základů začali 20. června 1675 a hrubá stavba byla dokončena v roce 1678.

Kostel sv. Ignáce v Jihlavě se podobá kostelu sv. Vojtěcha v Opavě. Je situován na jihlavském náměstí, vpravo je připojen k jezuitské koleji. Průčelí je členěno stejným způsobem a liší se od opavského kostela připojením dvou věží k střední části. Jejich vertikálnost je zdůrazněna jehlovými špicemi, posazenými nad lucernu cibulovité bání. Ve střední části hmoty kostela jsou mezi oběma řešenými pouze drobné rozdíly, tedy další, jednodušší půlkruhové okénko, vložené mezi „valdštejnské“ okno s balustrádou a portál. Portál jihlavského kostela je mnohem jednodušší, je ozdoben pouze supraportou tvořenou jednoduchou římsou nesenou ankonami a klenákem v překladu zárubně. Sochařskou výzdobu průčelí tvoří sochy jezuitských světců, sv. Alois, sv. František Xaverský a sv. Stanislav Kostka, v horních nikách prvního patra pak sv. Josef a sv. Jan Křtitel, v dolních nikách sv. Petr a sv. Pavel. Sochy jsou dílem A. Laghiho, jsou zhotoveny z pálené hlíny. Niku nad hlavním vchodem dříve zdobila socha Panny Marie.⁶⁴ Půdorysně se jedná o stejný typ jako v Opavě, tedy jednolodí s odsazeným, polygonálně uzavřeným presbytářem a trojicí neprůchozích kaplí, oddělených pilíři na každé straně. Loď, kaple i presbytář je zaklenut valenou klenbou se vstřícnými výsečemi.

Jihlavskou kolej zakládal Michal Adolf hrabě Althan, který založil kolej v roce 1624, později ve prospěch jihlavských jezuitů vystoupil Ferdinand II. a kardinál Dietrichštejn. Roku 1627 byla Evou Marií Fleischovou založena nadace, podporovaná významnými měšťany. *„Kostel sv. Ignáce vznikl úpravou a přestavbou objektu, který se nacházel na rohu dnešní Hluboké ulice (tehdy Nonnengasse) a býval největším jihlavským hostincem. První mše*

⁶² Jaromír OLŠOVSKÝ: K uměleckohistorickému vývoji kostela sv. Vojtěcha v Opavě, in: Časopis Slezského zemského muzea, série B, 46, 1997, 139; Zdeněk KUDĚLKA(ed.): Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, 138.

⁶³ FOLTÝN 2005, 566.

⁶⁴ Zdeněk JAROŠ: Jihlavské nemovité památky, Jihlava 2002, 45.

byla sloužena 1626, ale kázání probíhala ještě dlouhou dobu u minoritů.⁶⁵ Sakrální prostoru jezuité získali vybouráním pater a vytvořením dřevěné věže a presbytáře. Ještě v padesátých letech probíhaly na provizorní stavbě úpravy, v sedmdesátých letech se však již začalo uvažovat o výstavbě definitivních budov. Smlouva uzavřená P. Janem Albrechtem se stavitelem Braschou zahrnovala také vykopání základů, vybudování sakristie a zboření na místě stojící staticky narušené budovy.⁶⁶ První bohoslužba se zde konala na svátek patrona 31.7. 1689, a to i přesto, že stavba ještě nebyla zcela dokončena, co se týče výzdoby a vnitřního vybavení kostela.⁶⁷ Kostel byl vysvěcen až v roce 1740.⁶⁸

Otázkou zůstává míra autorství Jacopa Braschy. Za doklad o tom, že autorem opavské stavby není, byl považován fakt, že již ve smlouvě, sepsané 9. června 1675 s Gregorem Bauerem je uvedeno, že Bauer bude postupovat „dle obrysu daného“, tedy podle plánu, který byl již pravděpodobně přijat a schválen. Bohumír Indra ve svém článku potvrdil, že Nicolao Brascha, který po odstoupení stavitele Georga Bauera stavbu zahájil se svým bratrem, dostal plán do ruky a kostel tedy není jeho návrhem ani návrhem jeho bratra.⁶⁹ Do diskuze zasáhl také Jaromír Olšovský, který pochybuje o představě jediného projektu od jediného autora. Argumentuje značným množstvím plánů a také barokní stavitelskou praxí.⁷⁰ Lenka Češková však i přesto uvádí, že podíl jak Georga Bauera, tak obou Braschů zůstává nejasný, neboť Geblerův plán má charakter pouhé „ichnographie“, kterou bylo nutné dále rozpracovat do projektu. Je nutné také zmínit povinnost stavitelů provést projekt, který byl schválen v Římě. Tyto plány však spíše zachycovaly funkční rozvržení budovy.⁷¹ Tento fakt připomíná i Olšovský, dodává navíc, že plány ukazují různé dispozice a různý stupeň rozpracování. Žádný z plánů navíc neodpovídá zcela skutečně realizovanému projektu. V této souvislosti Olšovský upozorňuje na tvůrčí invenci provádějícího stavitele, v tomto případě tedy Braschy, která mohla významně ovlivňovat proces výstavby a determinovat podobu kostela.⁷²

Na jihlavském kostele sv. Ignáce pracoval Jacopo už bez Nicolause, který zemřel v roce 1677, jak uvádí Diárium rektora jezuitské koleje v Opavě.⁷³ Volen Drlík uvádí, že „...náskres fasády jihlavské koleje a kostela a formulace z jihlavské smlouvy svědčí ve prospěch

⁶⁵ FOLTÝN 2005, 354.

⁶⁶ Ibidem 354, JAROŠ 2002, 45.

⁶⁷ FOLTÝN 2005, 354.

⁶⁸ Ibidem, 354.

⁶⁹ Bohumír INDRA: Stavba kostela sv. Jiří na Dolním náměstí v Opavě 1675-1678 a jeho stavitelé, in: Časopis Slezského zemského muzea, série B, 42, 1993, 208sq.

⁷⁰ OLŠOVSKÝ 1997, 138-163.

⁷¹ ČEŠKOVÁ 2003, 398.

⁷² OLŠOVSKÝ 1997.

⁷³ INDRA 1993, 209. Doslova uvádí „zemřel stavitel našeho kostela Nicolao“, není však uvedeno kde.

*autorství Braschu.*⁷⁴ Je také velmi pravděpodobné, že Jacopo Brascha využil opavskou fasádu při konstrukci fasády pro jihlavský kostel, ke středové části průčelí připojil věže a pozměnil portál. Půdorysně jde o halové kostely s postranními bočními kaplemi mezi vtaženými pilíři s nehlubokým odsazeným kněžištěm, v literatuře určené jako typ III Gesú.⁷⁵ V řešení fasády je patrné silné úsilí o podtržení středové osy, pomocí hloubkového odstupňování rizalitu a spojení útvarů ve středu v jeden celek.⁷⁶ Rozšíření typu III Gesú na Moravě je podle Lenky Čechové zásluhou Tobiáše Geblera, jenž byl architektonickým diletantem, pracujícím na základě vzorů a jeho stavební zkušenost vychází z Prahy.⁷⁷ Kostel III Gesú jakožto jezuitský typus a vzor zpochybňuje Petr Fidler, který upozorňuje na nutnost vnímat každou jednotlivou stavbu, jejího stavebníka a v neposlední řadě také stavební historii jako možný zdroj, nebo minimálně výrazný determinant půdorysné osnovy.⁷⁸

Tvorba Jacopa Braschy byla jistě mnohotvárnější. Práce na jihlavském minoritském klášteře, která nebývá uváděna, je v literatuře datována různě. „*Důkladněji se do podoby jihlavského kláštera zapsaly až stavební práce realizované v období let 1664-5 stavitelem Jacopem Braschou, tedy po skončení třicetileté války.*“⁷⁹ Souvislost stavebních úprav s třicetiletou válkou uvádí také Zdeněk Jaroš a Karel Křesadlo, dataci úprav ale posouvají o dvacet let, tedy mezi roky 1684-5.⁸⁰ Bohumil Samek neuvádí žádné informace o tomto časovém období, snad jen drobnou zmínku o úpravách a mluví o portálku s jednokřídlými dveřmi vedoucími ze západního ramene příčné lodi do křížové chodby s datací 1684. Bohužel však není jasné, zda se vztahuje k portálu nebo ke dveřím.⁸¹ Další literatura tyto zásahy nezmiňuje. Je velmi pravděpodobné, že tyto úpravy byly pouze technického charakteru. V případě, že je pravdivá datace úprav již v šedesátých letech, zcela by to měnilo pohled na Braschovu osobu. Jeho první stavbou je pravděpodobně opavský kostel, ale o Braschově životě nevíme dosud nic bližšího, takže nelze vyvrátit, že stavěl již dříve. Smlouva na stavbu kostela sv. Jiří v Opavě byla sepsána s Nicolaem Braschou a jeho bratrem Jacopem. Není tedy výslovně uvedeno, že by byl Jacopo méně zkušeným stavitelem. Nemůžeme posoudit ani hledisko věku Jacopa Braschy, které by nám mohlo prozradit více. Teoreticky je však možné,

⁷⁴ DRLÍK 1972, 60.

⁷⁵ OLŠOVSKÝ 1997, 211.

⁷⁶ KUDĚLKA 1996, 213 sqq.

⁷⁷ ČEŠKOVÁ 2003, 387.

⁷⁸ Petr FIDLER: Několik poznámek k fenoménu jezuitské architektury, in: Jan SKUTIL(ed.), Morava a Brno na sklonku třicetileté války, Praha/Brno 1995, 187.

⁷⁹ FOLTÝN 2005, 350.

⁸⁰ Zdeněk JAROŠ/Karel KŘESADLO: Jihlava. Kulturněhistorický průvodce městem, s.l. 1996, 76.

⁸¹ SAMEK 1999, 95.

že na této stavbě pracoval již v šedesátých letech. Na druhou stranu se však jeví pravděpodobnější, jeho práce zde až v letech osmdesátých, kdy stavěl v Jihlavě kostel sv. Ignáce.

Následující dílo uvádím na závěr, protože nejde o stavbu, nýbrž o mariánský sloup, postavený v Jihlavě mezi lety 1689 a 1690. Podíleli se na něm Jacopo a Agostino Brascha, Jacopo bývá uváděn jako autor architektonického členění.⁸² Základnu sloupu tvoří pětistupňové schodiště na čtvercové základně, ta je pak uzavřena kovaným zábradlím. Hmota podstavce tvoří v rozích drobné rizality, na kterých stojí nadživotní sochy světců, rozestavěné okolo hranolového soklu s odstupněnou patou a vyloženou římsu, nad níž je sloup s kompozitní hlavicí a sochou Immaculaty.

3.1.2 Klášter sv. Václava a Strážných andělů v Ratiboři⁸³

Volen Drlík rozděluje Braschovu tvorbu na dva oddíly, na výše zmíněnou tvorbu pro jezuity, „stavby monumentální a ve svém výrazu neodpoutané od renesančního cítění“ a na stavby františkánské.⁸⁴ Do druhé skupiny řadí klášter v Moravské Třebové s kostelem a klášterem v Ratiboři. V Ratiboři se františkáni usadili už na konci 15. stol., v roce 1519 klášter i kostel vyhořel a proto jej opustili, ale nároků na něj se nevzdali. V roce 1679 se malopolské františkány snažili ve městě zřídit malý klášter. Jan Evangelista Fritsch, který byl tehdy českým provinciálem, se v roce 1681 u císaře vyslovil proti tomuto založení a mezi malopolskou a českou provincií se vedly o toto uvedení rozsáhlé spory. Za svého provincialátu (11. srpna 1682) požádal Sannig městskou radu o přijetí českých františkánů do města. Svolení bylo uděleno v roce 1686 císařským reskriptem, bylo však nutné dostat souhlas vratislavského biskupa. Proces zkomplikovali dominikáni, přesto však byla v srpnu 1687 zřízena komise k uvedení františkánů do Ratiboře. Ještě v průběhu jednání koupil Sannig stavební místo na předměstí Bronek a na staveništi byla zbudována dřevěná kaplička, kde se konaly v letech 1687-94 bohoslužby.⁸⁵ Ratibořské stavby byly Drlíkem připsány na základě Krausova slovníku⁸⁶ a smlouvy z 2. 12. 1688, publikované Augustinem Welzelem.⁸⁷ Jacopo Brascha tady stavěl společně s tesařem Georgem Vesperem, který byl zřejmě jeho dlouhodobý spolupracovník. Klášter byl založen v roce 1688, slavnostní položení základního

⁸² JAROŠ 2002, 90ssq.

⁸³ Polsky *Raciborz*, německy *Ratibor*.

⁸⁴ DRLÍK 1972, 62.

⁸⁵ MINAŘÍK 1924, 336.

⁸⁶ Kostel ve Vratislavi jako Braschovo dílo uvádí také Nová encyklopedie českého výtvarného umění; Věra Naňková v SAUR uvádí nejen Ratibořský klášter, ale i kostel ve Vratislavi.

⁸⁷ Augustin WELTZEL: *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor, Ratibor 1881*, 855.

kamene ke klášteru proběhlo o rok později, dokončení konventu Wenzel klade do roku 1692, a také udává sloužení mši v presbytáři už od roku 1694. Klášter ratibořských františkánů ani kostel zasvěcený sv. Václavovi a strážným andělům se nedochoval, představu o jeho podobě nám podává zobrazení kostela, publikované M. Kutznerem a později Vojenem Drlíkem, pocházející z roku 1815, tedy z doby, kdy klášter už nesloužil svému účelu a postupně chátral.⁸⁸ Ukazuje klášter s kostelem připojeným k pravé straně. Jednoduché trojosé průčelí respektuje nad korunní římsou sklon střechy a je zakončeno trojúhelným štítem. Průčelí je symetrické podle střední osy, kam je situován také portál, opět se tu objevuje půlkruhové okénko a půdu osvětluje dvojice pravoúhlých otvorů proražených vedle sebe. Podle vyobrazení lze s určitou pravděpodobností konstatovat, že je kostel zakončen pravoúhlým presbytářem, nad nímž se tyčí zvonička. Drobná pravoúhlá okénka jsou rovněž v krajních osách. Patrné jsou hlavice pilastrů a meziokenní i korunní římsa. Z pravé strany je viditelná řada půlkruhových okének.

3.1.3 Kostel a klášter sv. Antonína ve Vratislavi

Dále Drlík uvádí možné Braschovo autorství bývalého františkánského kostela ve Vratislavi a zmiňuje jeho podobnost s moravskotřebovským kostelem sv. Josefa. Kostel ve Vratislavi, zasvěcený sv. Antonínu Paduánskému, je datován 1685-1692, podle návrhu nějakého Vlacha stavbu prováděl vratislavský zedník, stavitel Mateusz Biener.⁸⁹ Ve Vratislavi se františkáni objevili již v roce 1453 s Janem Kapistránem, kdy se tady ujali kláštera sv. Bernardina. O sedmdesát let později byli ale vyhnáni a františkáni se usilovně snažili o znovuzískání kláštera sv. Bernardina. Po dlouhých soudních přích byl v roce 1670 klášter císařským dekretem přiřknut městu Vratislavi. V roce 1677 Sannig uznal, že klášter sv. Bernardina nezíská a s podporou vratislavského biskupa žádal císaře o jiné klášterišť. Teprve na zasedání městské rady v lednu 1679 byl návrh přijat a františkánům bylo přiděleno stavební místo pro kostel a klášter na Psí ulici, která byla tehdy na počest této události přejmenována na ulici sv. Antonína podle patrona kostela. O tom, jaká důležitost byla konventu ve Vratislavi přikládána svědčí nejen dlouhé spory o povolení, ale také to, že Sannig sám zde v květnu sloužil mši a vlastní rukou vykopal základ pro kostel. Smlouva na vystavění kláštera byla sepsána s Martinem Rainerem v březnu 1680⁹⁰, 22. dubna však stavitel

⁸⁸ Klášter byl zrušen roku 1810. (WELZEL 1881, 862.) Další vyobrazení nalezneme ve: WRBCZANSKI Severin: Nucleus Minoriticus seu vera et sincera relatio originis et progressus provinciae Bohemiae, Vetero Praeae 1746.

⁸⁹ Konstanty KALINOWSKI: Architektura doby baroku na Slasku, Warszawa 1977, 103sqq.

⁹⁰ MINAŘÍK 1924, 46.

zemřel.⁹¹ Klášter se tedy stavěl bez jeho účasti v letech 1680-4. Základy kostela byly položeny v roce 1685, kostel byl dokončen v roce 1695, vybavení kostela bylo doplňováno až do roku 1700.

Kostel sv. Antonína je jednoduchou stavbou, urbanisticky umístěnou mimo centrální město tak, jak bylo u klášterů žebravých řádů zvykem. Průčelí je jednopatrové, trojosé, symetrické. Střední část vymezují dvojice pilastrů. Hranici přízemí určuje římsa, ve střední části nerespektovaná a prolomená půlkruhově zakončeným oknem, orámovaným pravouhle s trojúhelným frontonem. Štít je tvořen dvěma částmi. Spodní - téměř čtvercovou, vytyčenou dvojicí pilastrů a bosovanými obelisky po stranách a horní - trojúhelníkový štít, ve kterém je možné spatřit náznak prostupující hmoty pilastrů (podobně jako tomu je v Moravské Třebové). Ve spodní straně štítu je umístěno elipsovité okénko, tzv. volské oko, po jeho stranách pak stěnu prolamují dva menší půlkruhově zakončené otvory. Portál uzavřený do edikuly s rozeklaným segmentovým frontonem završuje supraporta se sochou v nice.

Půdorys prozrazuje jednoduchou, sálovou stavbu, rozšířenou třemi páry bočních kaplí, nad nimiž jsou umístěny empory. Ve vstupní části je pak umístěna kruchta, nesená dvěma sloupy. Loď je zaklenuta valenou klenbou s třemi páry trojbokých protilehlých lunet bez pasů. Klenbu presbytáře tvoří pouze jedno pole valené klenby s párem trojbokých vstříčných lunet. Zajímavé je vložení lunet také do klenbiček kaplí, které se v předchozích případech neobjevuje. Oratoře nad kaplemi jsou zaklenuty pouze valbou. Dnes v klášteře sídlí alžbětinky.

3.2 Moravská Třebová

Klášter je stavba zasahující výrazným způsobem do života města. Františkáni byli do Moravské Třebové pozváni i díky iniciativě městského pána a ve městě způsobili velký rozruch, zejména kvůli tomu, že moravskotřebovský děkan Jiří Bartoloměj Fischer bral jejich uvedení do města jako zásah do svých kompetencí. Řešení však poskytlo jasné vymezení pravomocí obou stran, avšak spor vyvstal ještě jednou v roce 1712, kdy zasáhla říšská kurie a spor skončil kompromisem. Jak již bylo řečeno výše, františkáni se zasloužili o blaho města při morové epidemii a to péčí o nemocné a socha jejich světce se octla na morovém sloupu z let 1718-19. Přesto nelze říci, že by stavba kláštera reagovala na prostředí, do kterého je zasazena. „*Podobně jako stavebník, octl se tak i stavitel pracující na některém z moravských*

⁹¹ Věra NAŇKOVÁ: Martin Reiner, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků, Praha 2004.

*panských nebo klášterních dominií na půdě, jejíž kulturní minulost neznal a jejíž zvláštní rysy se v jeho díle neprojeví. Nanejvýš jen lokálně omezenou urbanistickou úvahou.*⁹² Stejně tomu bylo i v případě Jacopa Braschy. *„Také Brascha... se objevil v zemi zřejmě zcela nahodile.”*⁹³ Vzhledem k tomu, že souběžně s prací na kostele v Moravské Třebové stavěl také jezuitský kostel v Jihlavě a později klášter v Ratiboři, dá se předpokádat, že v Moravské Třebové dlouhodobě nepobýval a zdejší prostředí neznal. Jeho architektura mu nebyla známá.⁹⁴ Zarážející je zastaralé působící charakter stavby, kde jsou téměř renesanční prvky, například zdvojení půlkruhového okna nad portálem, a to zejména z toho důvodu, že v Moravské Třebové byla etapa renesance, ale také manýrismu velmi výrazně a kvalitně zastoupena zejména přestavbou zámku. Renesanční etapa Ladislava z Boskovic dala Moravské Třebové památku významnou i v rámci širšího srovnání, edikulovou bránu s portrétními medailony donátorů, tedy samotného Ladislava z Boskovic a jeho manželky Magdalény z Dubé a Lipé, vzniklou v době pozdně gotické přestavby hradu v letech 1492-97.⁹⁵ Do historie města se manýrismus zapsal v době Ladislava Veleny ze Žerotína, jehož doba je proslulá pobytem mnoha významných osobností a také umělců. Ladislav Velen přestavoval zámek v letech 1611-30 a nechal vytvořit manýristické arkády a vstupní věž zámku, u níž se spekuluje se také o atribuci Giovannimu Mariovi Fillipimu. Avšak z výše zmíněných důvodů je tato zdánlivá souvislost renesančních prvků s prostředím Moravské Třebové pouze zpětným konstruktem a kořeny Braschova tvarosloví musíme hledat jinde.

3.3 Moravskotřebovsko a Svitavsko

Moravskotřebovsko, spravované Liechtenštejn, a stejně tak biskupem spravované Svitavsko dostávalo svou barokní tvář až po skončení třicetileté války.⁹⁶ *„Jaký účinek mělo toto barokní umělecké nazírání, které také v posledních desetiletích 17. století nalézalo svou cestu na, co se týče umění, ladem ležící krajinu Hřebečska, je pro nás těžko představitelné. Jedno může být řečeno jistě, a to že při tísní, v níž se obyvatelé hřebečských měst a vsí nacházeli, dlouhý čas chyběly prostředky ke stavění a také k povolání architekturou nadaných lidí, kteří se jí blíže zabývali.”*⁹⁷, říká k počátkům baroka na Hřebečsku Korkisch a usuzuje, že

⁹² Zdeněk KUDĚLKA(ed.): Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, 42.

⁹³ Zdeněk KUDĚLKA: Architektura 17. století na Moravě, In: Dějiny českého výtvarného umění II/1, Jiří DVORSKÝ/Eliška FUČÍKOVÁ(ed.), Praha 1989, 291.

⁹⁴ ČEŠKOVÁ 2003, 396: Brascha do Jihlavy zajížděl a proto mohl vytvořit i návrh koleje v Opavě po dostavbě kostela.

⁹⁵ Umělecké památky Moravy a Slezska, 422.

⁹⁶ SEDLÁŘ 2002, 508.

⁹⁷ KORKISCH 1975, 198.

právě díky tomu se v počátcích uplatňuje spíše malířství, zejména výzdoba farního kostela, který na začátku 18. století vyhořel. „V poslední čtvrtině 17. a v poslední čtvrtině 18. století se přesto město stalo významným centrem barokního umění.“⁹⁸ Autor má zjevně na mysli právě činnosti spojené se stavbou kláštera. Nelze se také nezmínit o sochařské tvorbě, která se v Moravské Třebové rozvíjela na přelomu 17. a 18. století s působením osoby Jiřího Pacáka, který působil v okruhu Matyáše Bernarda Brauna.

Jedním z prvních stavebních podniků doby baroka je právě výstavba areálu moravskotřebovských františkánů. Podobně zásadní byla stavba farního kostela Nanebevzetí Panny Marie blízko náměstí, ta však proběhla až po požáru starého farního kostela roku 1716 (stavba byla zahájena v roce 1726, dokončení bývá datováno rokem 1729)⁹⁹. Stejně tak spadá až do první čtvrtiny sedmnáctého století vybudování křížové cesty na Křížovém vrchu. V poslední čtvrtině sedmnáctého století se ale odehrávají některé barokizace starších kostelů v okolí města.

3.3.1 Kostel sv. Jiljí ve Svitavách

Barokizace se dotkla také hřbitovního kostela sv. Jiljí ve Svitavách, postaveného v 2. polovině 12. století. V roce 1600 byla kostelu přistavěna renesanční věž, barokní přestavba proběhla v letech 1679-89.¹⁰⁰ Jinou dataci uvádí Korkish, který cituje matriku, kde je výslovně uvedeno: „Kostel byl 1675 s pomocí a příspěvky farníků a jiných dobrodinců téměř od základů nově postaven.“¹⁰¹ Jedná se o trojlodní baziliku s věží v ose průčelí a polokruhově ukončeným presbytářem. „Hlavní loď s bočními kaplemi nabízí půdorys románského slohu, který také oprava v roce 1679 neproměnila.“¹⁰² Boční lodě jsou od hlavní lodi odděleny třemi páry pilířů, nad nimi jsou emporie přístupné po schodišti vlevo a vpravo od věže. Boční lodě jsou osvětleny řadou půlkruhových oken, nad nimi je pak pětice oken hlavní lodi. U severní strany presbytáře se nachází kaple Panny Marie Bolestné, postavená v letech 1664-79 na čtvercovém půdoryse, sklenutá vysokou klášterní klenbou. Kaple tvoří jednotný celek, zajímavý také výraznou štukovou výzdobou Baltazara Fontany a freskovou výzdobou.

3.3.2 Kostel sv. Bartoloměje v Březové nad Svitavou

Kostel sv. Bartoloměje v Březové nad Svitavou pocházející snad ze 14. století byl

⁹⁸ KUČA 2004, 128.

⁹⁹ SEDLÁŘ 2002, 508.

¹⁰⁰ Umělecké památky Čech, s. 486; Korkisch (KORKISCH 1975, 212) věž posouvá až do doby po barokní přestavbě. Přikláním se k dataci kolem roku 1600, neboť se tu setkáváme s typicky renesančním zdobením obraných prvků.

¹⁰¹ KORKISCH 1975, 212.

¹⁰² Ibidem, 212.

v sedmnáctém století opravován. Dostalo se mu ale ještě jedné opravy a to v roce 1725. Wolny uvádí, že se v Březové je „...fara se školou, jejíž starobylý kostel, vystavěný ve formě kříže je zasvěcen svatému Bartoloměji.“¹⁰³ Jedná se o jednolodní stavbu s úzkou příčnou lodí, věží v průčelí a polygonálním presbytářem orientovaným na východ. Věž je zakončena cibulí, nároží rámují pilastry. V prvním patře jsou proražena polokruhově zakončená okna, v ose přízemí se nachází jednoduchý portál a nad ním drobná nika. Interiér je členěn pilastry s toskánskými hlavicemi a úseky kladí. Loď je sklenuta třemi poli valené klenby se styčnými trojbokými výsečemi, osvětlují ji půlkruhově uzavřená okna. Pole presbytáře oddělují pilastry s kompozitními hlavicemi, osvětlení zajišťují okna uzavřená segmentově.

3.3.3 Kostel sv. Kateřiny v Hradci nad Svitavou

Kostel sv. Kateřiny v Hradci nad Svitavou pochází prý již z poloviny 13. století, dispozice je ale gotická z druhé poloviny 14. století. Prošel mnohými opravami, tedy v roce 1673 po požáru, poté roku 1710 a opravován byl v roce 1937.¹⁰⁴ Jednolodní hřbitovní kostel s polygonálně uzavřeným presbytářem a věží zakončenou stanovou střechou je v interiéru zaklenut valenou klenbou s lunetami. Gotická předsíň, přístupná portálkem z 60.-70.let 14. století, je zaklenuta klenbou křížovou. Půlkruhová okna v rámci s pravouhlýma ušima na spodní části silně připomínají okna kaple sv. Petra v okovech u moravskotřebovských františkánů.

3.3.4 Kostel sv. Ondřeje ve Vendolí

Kostel sv. Ondřeje ve Vendolí byl přestavován v roce 1693, pochází však již z počátku 16. století. Později, v roce 1789 byl ještě rozšiřován, v devatenáctém století byl poškozen a opravován.¹⁰⁵ K maličkému hřbitovnímu kostelíku s dlouhým polokruhově ukončeným presbytářem byla pravděpodobně později přistavěna až neúměrně masivní věž se zvonovou střechou opatřenou lucernou. Kostel je orientován, věž není umístěna přesně v ose průčelí a je mírně pootočena vůči lodi. Zvenku je fasáda členěna mělkými lizénami, okna lodě jsou segmentově ukončená, na rozdíl od půlkruhově uzavřených oken presbytáře.

3.3.5 Klášter augustiniánů v Jevíčku

Ani v Jevíčku se nezachovala žádná výrazná architektonická díla z poslední čtvrti sedmnáctého století. Farní kostel, původně patřící augustiniánskému klášteru byl gotický a k

¹⁰³ Gregor WOLNY: Margrafschaft Mähren, Topographisch, Geographisch, Statistisch und historisch geschildert, V. Band. Brünn 1846², 372.

¹⁰⁴ Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech A-J, Praha 1977, 462.

¹⁰⁵ Bohumír SMUTNÝ: Svitavsko, in: Vladimír NEKUDA: Moravskotřebovsko Svitavsko, Brno 2002, 807.

jeho přestavbě došlo až po polovině století osmnáctého. Velmi prostý a architektonicky nevýrazný konvent augustiniánů byl stavěn současně s klášteřem františkánů v Moravské Třebové, tedy v letech 1682-88.¹⁰⁶ Budova byla postavena na nepravidelném, lichoběžníkovém půdoryse. Jednoduché dvanáctiosé průčelí zdobí výrazný pískovcový portál, nesoucí dataci 1682. Obdélníková okna rámuje jednoduše profilované šambrány. Průčelí dominuje vstupní portál, nad nímž je znak Jevíčka v renesanční kartuši, datované nápisem 1593. Ta sem byla pravděpodobně druhotně osazena při přestavbě. Portál samotný je zasazen do rámce s typickými ušima, v němž je umístěn rustikální feston a datace. Nad festonem je rámec zalomen, nad ním je zalomená římsa. Vně tohoto rámce je potom specifická sestava říms, která může velice vzdáleně připomínat některé prvky řešení již zmiňovaného okna Valdštejnského paláce ve specificky proměněné, rustikalizované a pravoúhlé variantě.

Z tohoto skromného seznamu vyplývá, že se v sedmnáctém století na Moravskotřebovsku a Svitavsku začala stavební aktivita rozvíjet, ale zdaleka se nejednalo o zásadnější novostavby. S kostelem sv. Josefa můžeme srovnat, co se týče rozsahu a významu, pouze kostel sv. Jiljí. Typově se pak jedná pouze o kostely s průčelní věží, což je typus, který u drobných venkovských kostelíků rozhodně nebyl neobvyklý. Ve druhé polovině 17. století se neseťkáváme na Moravskotřebovsku s žádným řešením bezvěžového průčelí tak, jak je řešeno u františkánského kostela. Průčelí bez věží má kostel Navštívení Panny Marie ve Svitavách. Tam ale k barokizaci došlo až v 80. letech 18. století, ale otázkou je, jaká byla podoba kostela z 13. století. Podobně se v okolí nevyskytuje ani kostel s pravoúhlým presbytářem.

3.4 Morava

Situace na Moravě je determinována problémem absence jednotného kulturního centra, kulturní podniky jsou proto roztrženy do center, spravovaných významnou vrchností, ať už církevní nebo světskou. V poslední čtvrtině 17. století jsou nejzásadnějšími postavami Moravy olomoucký biskup Karel z Liechtenštejna-Kastelkrona kníže Karel Eusebius z Liechtenštejna, spravující podstatnou část Moravy. Právě v biskupských sídlech a také sídlech Liechtenštejnů bychom zřejmě našli „tavicí kotel“ kulturní Moravy konce 17. století. Dalšími centry kultury jsou středověké kláštery (např. Velehrad, Zábřdlovice, Nová Říše) a královská města (Olomouc, Brno).¹⁰⁷

¹⁰⁶ KUČA 2004, 624-632.

¹⁰⁷ KUDELKA 1996, 32.

3.4.1 Kníže Karel Eusebius z Liechtenštejna

„*Olomouc se stala velkou biskupstvím, Brno díky moci svých měšťanů, Moravská Třebová činností jednotlivců, svých šlechtických správců.*“¹⁰⁸ uvádí Julius Leisching kapitolu o Moravské Třebové. Také v baroku mělo město svého šlechtického správce, a to dokonce správce uměnímilovného, který podpořil stavební činnost ve městě. A tak se iniciátorem kostela sv. Josefa v Moravské Třebové stal již zmiňovaný Karel Eusebius z Liechtenštejna (+1684), kterému se dostalo výborného vzdělání, jež dále prohluboval na kavalírské cestě po Prusku, Holandsku a Francii, možná navštívil Španělsko, Itálii a Anglii.¹⁰⁹ Sídlem Liechtenštejnů byly Valtice, vlastnili a rozvíjeli lednické panství, Karel Eusebius se coby diletující architekt realizoval na Plumlově.¹¹⁰

Kníže Liechtenštejn výrazně donoval kostel sv. Vojtěcha v Opavě.¹¹¹ Je tedy pravděpodobné, že se s Jacopem Braschou setkal již dříve v Opavě a potom ho na základě této zkušenosti do Moravské Třebové pozval. Možnou souvislost se stavební činností uměnímilovného Karla Eusebia z Liechtenštejna tvoří dispozice jím placeného kostela ve Valticích, postaveného v letech 1631-71, který Panochová uvádí v návaznosti na typ Vranovského kostela paulánů, tedy k počátkům typu prostorného jednolodí „...s úzkými bočními kaplemi, vymezenými vtaženými pilíři, vytváří jednoduchý, lehce přehlédnutelný a jednoznačně určený prostor; jehož hlavní tendencí je sevřená centralita.“¹¹² na Moravě. Jedná se zde o mnohem složitější půdorys než v Moravské Třebové, neboť se uplatňuje také příčná loď s monumentální kupolí v křížení, loď se zdá býti zkrácena na úkor zdůraznění centrality celku. Přímé srovnání se jeví jako nepatřičné, přesto se pokusíme nalézt shody nebo rozdíly. Stavební historie kostela je velmi složitá. Je pravděpodobné, že první návrh byl dodán již v roce 1602. Nicméně k položení základního kamene došlo až v roce 1631 za Maxmiliána z Liechtenštejna.¹¹³ Autorství není jednoznačně určeno. První plán byl připisován G. B. Carlonemu nebo G. M. Filippimu, nový plán vypracoval pravděpodobně Giovanni Giacomo Tencalla. Karel Eusebius nebyl s Tencallovou prací spokojen, poslední kapkou pak bylo zřícení kupole, po němž nahradil Giovaniho Giacomu jeho bratr Giacomo a Andrea Erna. Stavební práce probíhaly až do roku 1654, vysvěcení proběhlo v roce 1671. Pravděpodobně jedním z posledních zásahů architekta bylo průčelí, které zřejmě navrhl Andrea Erna.

¹⁰⁸ Julius LEISCHING: *Kunsgeschichte Mährens*, Brünn/Prag/Leipzig/Wien s. d., 116.

¹⁰⁹ FLEISCHER 1909, 100.

¹¹⁰ PROKOP 1904, 991.

¹¹¹ DRLÍK 1966, pozn. 25.

¹¹² Ivana PANOCHOVÁ: *Na prahu baroka. K typologickým a slohovým problémům moravské architektury v letech 1620–1650*, in: *STUDIA MORAVICA III*, Olomouc 2005, 109.

¹¹³ KUDĚLKA 1996, 185.

Objevuje se zde motiv rizalitu rámovaného dvojicí pilastrů a také půlkruhově ukončeného okna ve spojení s nikami a jednoduchým neděleným trojúhelným štítem. V něm se náznakem projevuje hmota pilastrů předsazením hmoty. Tento prvek však stále není tak markantní jako v Braschově podání. Zde se nám ale otevírá monumentální prostor, který nekoresponduje se skromností, řeholí ani řádovou spiritualitou františkánů. Rozporem je také hledisko finanční, neboť by bylo pro františkány jistě náročné podobně rozsáhlý projekt financovat. Jedná se o reprezentativní kostel dokazující moc a význam stavebníka na jeho panství. Nicméně se tu vracíme k počátkům užívání půdorysného schématu s bočním kaplemi a pravouhlým kněžištěm na Moravě.

Dílo Karla Eusebia z Liechtensteina „Werk von der Architektur“ poskytuje také cenné informace o tom, jak má vypadat „správný“ kostel. Hrabě Liechtenstein obdivuje zejména prosvětlené prostory. Ovšem tyto mají splňovat podmínky dané Eusebiem, jím označované „structore“, tedy uplatnění klasických stavebních řádů. Nicméně brojí proti ozdobám na úkor velikosti oken, které přinášejí do sakrálního prostoru světlo. Okna mají být „...*velmi široká a dlouhá, ale nízká s kulatým obloukem ve výšce, takže okno ve výšce půlkruhově uděláno bude...*“¹¹⁴ Karel Eusebius udává přesně, jak by měly být široké pilíře, dává návod k proporčnímu vyvážení kostela a dokonce také udává rozměry oltářů v kaplích a podobu oltáře hlavního. Kostel by podle něj neměl mít přesně tvar kříže, dává přednost longitudinále s kopulí v křížení. U delší stěny si představuje kaple, které mají po stranách dva sloupy. Mluví o mramorovém obložení kostela, nejlépe několikabarevném, odlišujícím architektonické články. Podle půdorysu i detailů, které hrabě popsal, se jeví, že měl za ideální takový kostel, jaký se léta snažil vybudovat ve Valticích. Dle jeho měřítek, vzato už podle prvního požadavku, tedy světla, kostel sv. Josefa zřejmě nevyhovuje. Sice je osvětlován půlkruhovými okny tak, jak si to kníže Liechtenstein přál, na druhou stranu ale představy o prosvětleném interiéru nenaplnuje.

3.4.2 Olomoucký biskup Karel z Liechtensteina-Castelkronu

Doba episkopátu Karla z Liechtensteina-Castelkronu byla ve znamení rozvoje biskupských sídel, tedy měst Olomouce, Kroměříže, Brna, dále pak Vyškova, Hukvald a od Moravské Třebové nepříliš vzdáleného Mírova.¹¹⁵ Spíše než sakrální stavby biskup stavěl rezidenční objekty, nejvýraznější je mezi nimi budování Kroměříže, důležitou stavbou je

¹¹⁴ FLEISCHER 1909, 100.

¹¹⁵ Radmila PAVLÍČKOVÁ: Sídla olomouckých biskupů za Karla Liechtensteina-Castelkrona, Olomouc 2001, 131.

dnešní Arcibiskupský palác v Olomouci. Mírovský hrad si Karel z Liechtensteina-Castelkronu zvolil za své letní sídlo a hrad měl proto v jeho itineráři výsadní postavení. Původně středověký hrad byl v jeho době reprezentativně přestavěn. Z našeho pohledu je zajímavé to, že Karel tu nechal vystavět kostel sv. Markéty. Kostel-kaple sv. Markéty je jednodílný, halovou stavbou o třech polích valené klenby s trojúhelnými výsečemi, oddělenými pasy. Kněžiště je odsazeno a zaklenuto kopulí. K průčelí se přimyká hranolová věž. Kostel postavil Giovanni Pietro Tencalla v roce 1679.¹¹⁶ Srovnání půdorysu je jasné a ukazuje, že v případě moravskotřebovského kostela jde o jinou koncepci.¹¹⁷

3.4.3 Další moravská umělecká centra

Zdeněk Kudělka začleňuje kostel sv. Ignáce v Jihlavě a sv. Vojtěcha v Opavě do vlny pětiosých, většinou klášterních kostelů, do tendencí, jež jsou současné podobnému snažení v Čechách a Rakousku. Moravskotřebovský františkánský kostel si na monumentalitu a honosný vzhled nečinil takové nároky jako klášterní kostely s tradicí dlouhou několik století a nesrovnatelně větším významem. Motivuje nás snaha postihnout obecné prvky, které kostel sv. Josefa opakuje, nebo naopak vynechává, proto se však u těchto staveb pozastavíme, i přesto, že není možné postihnout veškeré detaily a postihnout všechny oblasti zkoumání. Jedná se o kostel premonstrátů v Nové Říši, který stavěl mezi lety 1677-88 Pavel Weinberger, kostel Nanebevzetí Panny Marie Velehradských cisterciáků z let 1682-4, premonstrátský kostel v Louce u Znojma (1681-89-96), kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Zlatých Horách (1699-1702) a jezuitský kostel v Uherském Hradišti, který postavil Hyeroným Canevale v letech 1670-87. Nejstarším kostelem této řady je kostel dominikánů ve Znojmě, jehož výstavba započala rokem 1642.¹¹⁸ Nutno připomenout, že často se jedná o průčelí představená mnohem starším stavbám (např. Velehrad). Pětiosá průčelí kvalitativně poněkud nesourodé skupiny jsou charakteristická osovou souměrností, tři střední osy jsou završeny trojúhelným, často volutovým štítem. Dvě osy lemující štít tvoří věže, jejichž korunní římsa je zpravidla ve výšce, kde končí štít. Zde je výjimkou kostel v Louce u Znojma, kde je římsa věží ve stejné výšce jako římsička dělicí štít na dvě části. V případě kostela sv. Ignáce v Jihlavě je však třeba upozornit na jeden rozdíl. Většina jmenovaných kostelů, snad s výjimkou cisterciáckého kostela na Velehradě, charakterizovaného výrazně plastickými pilastry, jsou plošné, zatímco ve fasádě jihlavského kostela se uplatňuje trojosý rizalit, podobně jako u kostela sv. Tomáše v

¹¹⁶ SAMEK 1999, 551. K Tencallovu autorství se přiklání také PAVLÍČKOVÁ 2001, 104.

¹¹⁷ Srovnání architektonických detailů a článků komplikuje to, že jde o objekt podléhající zvláštnímu bezpečnostnímu režimu, proto je omezeně přístupný a fotodokumentace není dostupná.

¹¹⁸ KUDELKA 1989, 291.

Brně, jehož průčelí projektoval Jan Křtitel Erna v letech 1662-67 a u kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích.¹¹⁹ Dalším rozdílem je absence volut v trojúhelníkovém štítě, v němž se neobjevují žádné křivky. Ze skupiny vyčnívá i proto, že štít není dále horizontálně dělen, jako v případě všech ostatních kostelů.

Použití volutových štítů nám umožňuje vzpomenout na moravskotřebovský kostel sv. Josefa, který v tomto smyslu pětiosou osnovu redukuje o dvě osy věží, stejně jako je redukován v půdoryse (oproti jihlavskému a opavskému kostelu) a co se týče výzdobných prvků. Jedním z příkladů může být průčelí kostela v Nové Říši, jež byl stavěn v podstatě současně. V Moravské Třebové volutu podpírají pilastry, zatímco v Nové Říši se voluta „vznáší“ bez jakékoli vazby na vertikální členění. Při pohledu od závěru je vidět jakoby atikové převýšení štítu, na které voluta může navazovat. Zajímavý je také pohled na půdorys, kde je patrné přičlenění věží. V průčelí se opakuje i trojúhelníkový rytmus otvorů, se kterým jsme se setkali také v Moravské Třebové. Podoba je však pouze náhodná, jedná se pouze o variaci obecného volutového průčelí.

Ve srovnání s těmito velkými reprezentativními kostely bohatých klášterů spíše obstoj jezuitské kostely z Braschovy tvorby. I zde je ale možné brát v úvahu nároky fundátora, který se o založení kláštera snažil dlouhá léta a proto měl zájem o reprezentativnost kostela.¹²⁰

3.5 Stavební činnost františkánů

Nejzásadněji se však jeví souvislost kostela sv. Josefa s dalšími stavebními podniky v rámci františkánské provincie, zejména se stavbami, které inicioval provinciál Bernard Sannig. Ten se narodil v Nise 31. ledna 1637, provinciálem byl zvolen dvakrát a to v roce 1675-8 a v roce 1684-7. Byl velmi vzdělaný a sečtělý, věnoval se filozofii, církevnímu právu a historii františkánské provincie.¹²¹ Sepsal řadu knih a zasloužil se o reformu františkánského systému vedení archivů. *„Podle slov Hugolína Antoše Sannig ve dne v noci přemýšlel, čím by provincii prospěl a podnikaje často cesty do Vídně, namáhal se, aby provincii rozšířil. Svou přičinlivostí založil více klášterů než každý jiný provinciál, vyjímaje ovšem dobu Kapistránskou. K rozmnožení klášterů nutkala ho snaha, aby zabezpečil spolubratrům výživu a usnadnil sbírku, aby zvýšil počet řeholníků a tím zvelebil výpomoci a missie, aby přispěl k obrácení protestantů ve Slezsku, zachoval celistvost provincie a ulehčil provinciálům a*

¹¹⁹ Ve Valticích je činnost J. K. Erny také zaznamenána, Idem, 288.

¹²⁰ Na řádovou architekturu coby propagaci jejích dobrodinců upozorňuje na příkladu jezuitů FIDLER 1995, 198.

¹²¹ MINAŘÍK 1920, 2ssq.

*stěhujícím se poddaným cestování.*¹²² Sannig vystavěl nebo zjednal nemálo klášterů, kláštery v Namyslově, Opavě, Hostinném, Moravské Třebové, Dačicích, Ratiboři, Vratislavi, Hlupčicích, Zásmukách a Hájku.¹²³ Hospic byl založen v Hořovicích. Tato řada vyjmenovává nejen nově založené kláštery, ale také kláštery, které byly Sannigem znovuobsazeny. Některé z nich využívaly starší budovy, jiné pouze starší kostel. My se zaměříme konkrétně na ty z nich, kde probíhala stavební činnost, přičemž nás zajímá zejména objekt kostela. Proto z řady vyloučíme slezský Namyslov, kde byl klášter přidružen ke starší stavbě a v kostele proběhly pouze dílčí úpravy a později oprava střechy po požáru¹²⁴ a také Hlubčice, kde byl znovuobsazen klášter u staršího kostela.¹²⁵ V následujícím výčtu neuvádím kostely ve Vratislavi a Ratiboři, jež jsou popsány v kapitole o Jacopu Braschovi. Pokusím se o orientační zmapování soudobých františkánských kostelů, jejich zásadních rysů a na základě společných znaků případné seřazení do skupin a uvedení základního modelu, jeho variant a odchylek.

3.5.1 Konvent františkánů se zaniklým kostelem sv. Barbory v Opavě

Opavský klášter byl založen v roce 1451, v roce 1574 pro nedostatek konventuálů zanikl, za obsazení Opavy dánskými vojsky byl objekt zničen, zůstala pouze sakristie a ambit z cihel, který byl rozebrán studenty jezuitské koleje.¹²⁶ K znovuobnovení františkánského kláštera došlo v roce 1659, bratři dostali náhradou dům U černého vola v Solné ulici. V roce 1667 daroval hrabě Jiří Štěpán Bruntálský františkánům parcelu, na které mohli se souhlasem z roku 1666 začít stavět. V témže roce byla rozestavěna nejen budova konventu, ale také kostel svaté Barbory. Stavitelem kostela byl Lorenzo Nicola, zedník italského původu, a sochař Andreas Johann Arath. Stavba kostela byla dokončena v roce 1675.¹²⁷ O tři roky déle trvala stavba konventu.¹²⁸ 28. května 1689 došlo však k úplné zkáze celého komplexu díky velkému požáru, který zničil kostel, věže, oltáře, lavice, zpovědnice, zvony, varhany a téměř celou knihovnu.¹²⁹ Obnova byla zahájena ještě téhož roku, účastnil se jí mimo jiné také tesař Georg Vesper¹³⁰ a zedníci Šebestián Hochnad a Šebestián Rez, jak víme ze smlouvy sepsané 6. 6. 1690.¹³¹ Kostel zřejmě svou podobu neměnil a byl opraven podle původní podoby.

¹²² MINAŘÍK 1920, 20.

¹²³ WILHELM/MINAŘÍK 1909-11, 78; MINAŘÍK 1920 připomíná také hospic v Hořovicích.

¹²⁴ MINAŘÍK 1923, 26.

¹²⁵ MINAŘÍK 1926, 324.

¹²⁶ Josef SVÁTEK: Ke stavebním dějinám bývalého františkánského konventu v Opavě, in: Sborník památkové péče v severomoravském kraji 5, Ostrava 1982, 150.

¹²⁷ FOLTÝN 2005, 569.

¹²⁸ SVÁTEK 1982, 154.

¹²⁹ Ibidem, 154.

¹³⁰ Ibidem, 154. jej uvádí jako Jiřího Fespera.

¹³¹ Ibidem, 154.

Foltýn uvádí, že zdi byly staženy, klenby obnoveny. Chrám byl v roce 1690 již opraven.¹³² Po požáru v roce 1758 byl kostel znovu opravován. Po zrušení kláštera v roce 1796 byl konvent i s kostelem v letech 1804-6 přestavěn na nemocnici.¹³³

Z půdorysu publikovaného Josefem Svátkem je zřejmé, že kostel svaté Barbory byl jednodlní prostorou s trojicemi kaplí po obou stranách, jejichž zaklenuť není jasné, od lodí nejsou odděleny pasy. Podle Foltýna nad nimi byly podélné valené klenby se styčnými výsečemi a oratoře. Loď je sklenuta třemi poli valené klenby s trojúhelnými výsečemi, dvě pole valené klenby se styčnými výsečemi klenou kněžiště, předsíň byla zřejmě sklenuta bez výsečí. Pravděpodobně velmi zjednodušené vyobrazení průčelí se nám zachovalo v mapě františkánské provincie od Wrbczanského. Velmi jednoduché průčelí je završeno stupňovitým štítem, první dva stupně ale nejsou pravoúhlé a teoreticky by mohly naznačovat volutu. V ose průčelí je nasazen segmentově ukončený portál, nad ním pak velmi blízko vedle sebe dvě obdélníková okna, nad nimi v ose pravděpodobně trojúhelníkové okno. Otázkou zůstává, zda nezobrazuje stav po pozdější úpravě.

3.5.2 Klášter a kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie v Hostinném

Františkánský klášter v Hostinném byl založen Janem Lemberem Lambojem po odchodu jezuitů, v srpnu 1666. „*Od roku 1667 se kopaly vedle někdejší rezidence základy nového kostela, tak, aby mohl být 1. června 1667 položen základní kámen.*“¹³⁴ Zdi kostela se začaly trhat, protože se stavělo na podmáčeném základě a stavba kostela musela být po třech letech zastavena. Františkáni přesunuli své působení ke špitálnímu kostelu Nejsvětější Trojice, který po jednání s městskou radou odkoupili v roce 1674. Renesanční kostel, postavený v letech 1597-9, měl být rozšířen, k němu měl Martin Reiner přistavět konvent. Smlouva s ním byla sepsána 4. 3. 1677.¹³⁵ Martin Reiner zemřel v roce 1680, v době, kdy měl rozjednanu také stavbu františkánského konventu ve Vratislavi.¹³⁶ O tom svědčí smlouva z roku 1680, podepsaná také Matoušem Bienerem, který pak klášter ve Vratislavi opravdu stavěl. Po Reinerovi nastoupil na stavbu kláštera v Hostinném Wolfgang Dientzenhofer, jeho polír v Hostinném. Konvent byl dokončen v roce 1687. Z našeho pohledu jsou zajímavé plány Martina Reiner a také pozdější plán Wolfganga Dientzenhofera, kde je kostel nakreslen s dispozicí, kterou jsme viděli také u kláštera v Opavě, tedy jednodlní halou, do níž se

¹³² FOLTÝN 2005, 569.

¹³³ Ibidem, 573.

¹³⁴ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 233.

¹³⁵ Petr MACEK/Jan MUK/Pavel ZAHRADNÍK: Stavebně historický průzkum kláštera, Praha 1990, 4.

¹³⁶ Ibidem, 13sq.

otevívají tři samostatné boční kaple. Tato varianta ale z neznámých důvodů nebyla realizována, pouze roku 1689 byla ke kostelu přidána předsíňka. V roce 1743 bylo rozhodnuto k z prostorových důvodů nevyhovujícímu kostelu přistavět k levé stěně ještě jednu, užší loď. Stavba trvala od roku 1744 do roku 1748 a nová loď byla zasvěcena sv. Petru z Alkantary. Také klášter v Hostinném byl zrušen a to v roce 1785.¹³⁷

Průčelí tedy pochází z doby přestavby na dvoulodí, je dvouosé, symetrické podle střední osy, která je zdůrazněna svazkovým pilastrem. Členění průčelí ale neodpovídá interiéru, nová loď je užší než původní renesanční část. Horizontálně je průčelí rozděleno římsou. Ve spodní části tvoří osy půlkruhově zakončené portály a nad nimi segmentově ukončená okna se zvlněnými římsami. Horní část se liší, neboť nad osami spodní části pokračují pilastry a nad pilastry se objevují půlkruhově zakončená okna, nad nimi opět zvlněná římsička. Střední část se nad volutami zužuje až k pilastrům, nesoucím kladí, které středový pilastr prorůstá. Štít, korunující celou kompozici, má tvar nízkého karnýzového oblouku, u jehož paty jsou vertikály podtrženy piniovými šiškami.

3.5.3 Konvent františkánů s kostelem Antonína Paduánského v Dačicích

Konvent františkánů založil dačický primátor a soukeník Matěj Jiří Kapeta v roce 1659, který „...pro ně chtěl nejprve postavit klášter u kostela sv. Anny a špitál přeložit jinam do města, ale na jejich žádost od tohoto umýslu upustil a pro klášter bylo vybráno místo na stráni nad špitálem. Kapeta proto zakoupil potřebné pozemky od měšťanů Eliáše a Matěje Vlka a roku 1660 se začalo se stavbou ve stylu střízlivého baroka...Stavba konventní budovy byla dokončena v roce 1664, kdy se mniši přestěhovali ze špitálu do kláštera. Teprve po Kapetově smrti z odkázaných peněz bylo přikročeno 28. srpna ke stavbě klášterního kostela sv. Antonína Paduánského, dokončeného 1677.“¹³⁸ Matěj Kapeta zemřel v srpnu roku 1672, po jeho smrti se donátorské úlohy ujali hrabě František z Fürstenberka, hrabě František Benedikt z Berchtoldu a hrabě František Antonín Berka. V roce 1677 byla do kostela přenesena Nejsvětější svátost, ale vysvěcen byl až v roce 1729. Na stavbě kláštera se podíleli jindřichohradečtí zedníci a stavitel jihočeských Eggenbergů Stefano Perti z Prahy.¹³⁹

Halový kostel je zakončen polygonálně uzavřeným závěrem, presbytář klenou dvě pole valené klenby s lunetami, do prostoru lodi se otevírají na každé straně čtyři kaple, nad nimiž jsou empory. Tři osy patrového průčelí jsou odděleny mělkými slepými arkádami z

¹³⁷ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 234.

¹³⁸ Bohumír SMUTNÝ: Matěj Jiří Kapeta, Dačický primátor a soukenický podnikatel ve světle svého testamentu z roku 1671, in: Dačický vlastivědný sborník I, 2001.

¹³⁹ FOLTÝN 2005, 265.

pilastrů a segmentových archivolt. Nad nimi je pak umístěn vlys s mělkým dekorem. Ve střední ose je prolomen portál orámovaný edikulou s půlkruhovou supraportou, nad ním je půlkruhově ukončené okno, tato kompozice menších otvorů je naznačena v bočních osách. Horní patro průčelí je odděleno římsou, zužování štítu ve tvaru střechy je akcentováno tvarem štítu, jehož boky jsou segmentově projmuty. Segmenty jsou opticky protaženy po stranách nejvyššího štítu dvojicí obelisků. Jedinými otvory jsou tu půlkruhové niky umístěné v linii pilastrů. Nejvyšší část rámuje dva pilastry a segmentová římsa. Ve středu štítu je půlkruhově uzavřená nika v rámci. Boční fasády jsou čtyřosé, osy jsou stejně jako v průčelí děleny slepými arkádami se segmentovými archivoltami. První osa je širší, otvory jsou mírně vychýleny z osy. Každou osu tvoří půlkruhové termální okno kaple, nad ním obdélné půlkruhově zakončené okno osvětlující emporu a přes ni pak loď kostela. Stejně proraženy jsou také stěny presbytáře. Přístup ke kostelu je zajištěn původním krytým schodištěm.

3.5.4 Klášter a kostel sv. Františka Serafinského v Zásmukách

Adolf Vratislav hrabě ze Šternberka se snažil o založení kláštera od roku 1690. Již v květnu 1691 architekt Andrea de Quadri vyměřil základy a zahájil stavbu. Základní kámen ke klášternímu kostelu byl položen o rok později, 1. května 1694 sedlecký opat Jindřich Snopek celý komplex vysvětil a předal františkánům.¹⁴⁰ Někteří badatelé připisovali autorství zásmuckého kostela Jeanu Baptistu Matheyovi. Pravděpodobnější se však zdá, že autorem návrhu je Andrea Quadri.¹⁴¹

Kostel představuje typ halové stavby s kaplemi po stranách, valenou klenbou s trojúhelnými výsečemi a stejně tak zaklenutým presbytářem ukončeným pravouhly. Loď osvětlují půlkruhová okna. K levé stěně kostela je připojena nižší kaple.

Tři osy průčelí jsou od sebe odděleny toskánskými pilastry. Střední osu tvoří pravouhly rámovaný portál se segmentovou supraportou, nad nímž je znak a segmentově zakončené okno v rámci s ušima a kapkami a ostře projmutými horními rohy, datované rokem 1693. Horizontálními prvky průčelí tvoří pás nik se sochami františkánských světců a kladí s triglyfy, zakončené bohatě zdobenou římsou.¹⁴² Toskánské sloupy pokračují i nad kladím a prorůstají do trojúhelného frontonu ve střední ose. Na štít navazují v bočních osách segmentově projmuté náběhy, zakončené obelisky.

¹⁴⁰ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 694-5.

¹⁴¹ Baroko na Kolínsku, Kolín 2001, 196.

¹⁴² Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého IV, Praha 1910, 148; KOBĚRSKÁ: Stavebně historický průzkum městečka, Praha 1979.

3.5.5 Františkánský konvent v Hájku u Kladna při loretánské kapli Panny Marie

V Hájku a v Hořovicích sídlili františkáni v tzv. hospicích, tedy malých konventech, které neřídil kvadrián, ale pouze superior. Hospic v Hájku - Červeném Újezdě, později povýšený na konvent, dokonce ani nesídlil u kostela. Ten byl nahrazen loretou, která byla v místě postavena už roku 1623 Floriánem Jetřichem Žďárským jako poděkování za narození syna Adama Eusebia. Adam Eusebius do Hájku povolal v roce 1659 františkány z Jindřichova Hradce. Při výstavbě kláštera obklopujícího loretu se setkáváme se zvučným jménem raně barokní architektury - Carlem Luragem. Ten společně s G. D. Orsim podepsal v roce 1663 smlouvu, stavělo se však za účasti Francesca Anselma Luraga a to až do roku 1684, kdy byla osazena hlavní brána.¹⁴³

3.5.6 Hospic františkánů u kostela Nejsvětější Trojice v Hořovicích

Ignác Bernard z Martinic předal v roce 1674 nově vystavěný kostel theatinům, ti však po deseti letech odešli a proto byla sepsána zakládací listina františkánského hospice. Stavební historie před rokem 1674 není známa, spekuluje se o autorské účasti Carla Luraga, pravděpodobnější je autorství Giovanniho Domenica Orsi.¹⁴⁴

Kostel zvnějšku členěný vpadlými poli a nízkými pilastry, skrývá v interiéru jednoduchou halu, členěnou lisénami, zaklenutou valeně s výsečemi. Průčelí bez věží zdobí ve střední ose portál s rozeklaným frontonem, nad nímž jsou kartuše s dietrichštejským a martinickým znakem a vysoké, segmentově zakončené okno, zasazené do složitého rámce, který se podobá oknu nad portálem v Zásnukách. Římsou oddělený štít je dělen lisénou, v níž je proraženo okénko ve tvaru kvadrilobu. Vedlejší osy v přízemí s podlouhlými nikami jsou ve štítové partii redukovány na křivkové náběhy, vybíhající od pilastrů, nesoucích na každé straně kouli.

3.5.7 Bývalý konvent františkánů s kostelem sv. Máří Magdalény v Brně

Brněnský kostel sice nespadá do Sannigovy etapy, přesto jej uvádím, zejména kvůli tomu, že je jeden z mála dalších františkánských kostelů představovaných v baroku. Brněnští františkáni sídlili na předměstí, jejich klášter byl ale vypálen v roce 1643, protože byli velmi významnou komunitou, byli přeloženi k pobořenému kostelu sv. Máří Magdalény z 15. století. Základní kámen novému kostelu byl položen 1651, stavba byla dokončena o tři roky

¹⁴³ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 193sq.

¹⁴⁴ Ibidem, 231.

později.¹⁴⁵

Také zde františkáni uplatnili trojosé průčelí, tentokrát však kostel pročleněný lizénami ještě rámuji boční pilíře, které působí jako další osy. V horním patře jsou redukovány pouze na segmentově vykrojený úsek, rámuující štít členěný pilastry, respektující osy stanovené lizénami v přízemí. Střední osa je určována segmentově uzavřeným portálem, nad ním je umístěno čtvercové okénko, v horním patře pak střední osa pokračuje segmentově zakončeným oknem obdélným. V bočních osách jsou umístěny dvě niky osazené sochami, zasazené do obdélných lizénových rámců, nad nimi lizény rámují pouze prázdný čtverec, v horním patře se opakují dvě niky. To je detail, objevující se také v Moravské Třebové. V ose nejvyššího článku štítu je proraženo drobné kruhové okénko. Půdorysně jde o halový kostel s velmi mělkými bočními kaplemi, zvláštností je bazilikální dispozice s půlkruhově ukončenými okny přímo osvětlujícími hlavní loď, do kaplí jsou proražena půlkruhová okénka. Loď je zaklenuta třemi poli valené klenby bez pasů se styčnými trojbokými lunetami, přičemž první pole klene kruchtou. Odsazený presbytář je taktéž zaklenut valenou klenbou se styčnými lunetami, tentokrát dvěma poli.

3.5.8 Konvent irských františkánů (hybernů) s kostelem Neposkvrněného Početí Panny Marie na Novém Městě v Praze

Hybernové „...jsou vlastně františkáni observanti ze zaniklé irské provincie, odkud byli vypuzeni anglickou královnou roku 1599...Roku 1629 odešli do Nového Města pražského, kde si vybudovali konvent u Nanebevzetí Panny Marie, který nikdy nepatřil do české provincie, ale podléhal přímo římskému provincialátu.“¹⁴⁶ Hyberni nejen, že jsou z české a moravské provincie vyděleni, ale také měli s provincií výrazné spory. Přesto jejich konvent uvádím, kvůli podobnosti kostelní fasády, která se ovšem nezachovala, s kostelem sv. Antonína ve Vratislavi.

Konvent vznikl na místě, kde již bylo klášteriště benediktinů, později františkánů. V roce 1629 na pozemku ale stálo několik domků a kovárna, místo bylo zavaleno odpadky.¹⁴⁷ Ke stavbě kostela přistoupili františkáni po výstavbě konventu, základní kámen byl položen v roce 1653 za přítomnosti samotného císaře, v roce 1679 byla stavba dovedena pod střechu. Architektem kostela je s největší pravděpodobností Carlo Lurago.¹⁴⁸

Půdorysně se jedná o bazilikální halu s bočními kaplemi, tentokrát průchozími.

¹⁴⁵ FOLTÝN 2005, 184.

¹⁴⁶ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 121.

¹⁴⁷ Ibidem, 491.

¹⁴⁸ Ibidem, 491.

Klenutí tvoří tři pole valené klenby. Čtvrté pole oddělené dvěma místo jednoho pasu, naznačuje křížení, presbytář klenou další dvě pole. Podoba kostelního průčelí, které zaniklo při přestavbě kostela na empírovou celnici v roce 1813, je nám známo z grafik. Šlo o symetrickou trojosou kompozici. Střední osu vymezovaly dva sdružené pilastry, rámuující portál, obdélné okno a v horní části okno serliovské. Nad serliovským oknem přepažovalo průčelí kladí, oddělující trojúhelný štít. Ve vedlejších osách, uzavřených jednoduchými pilastry byly umístěny niky a dvě obdélníková okna. Nad nimi se opět setkáváme s motivem náběhů uzavřených segmentem, doplněným tentokrát koulí.

3.5.9 Minorité, františkánky a kapucíni

Aby srovnání bylo kompletní, nesmíme vynechat stavební činnost klášterů příbuzných řádů a to kapucínů, minoritů a ženských větví, tedy klarisek. Většina minoritských klášterů má základ ve středověku. Jediné založení koncem 17. století byl konvent v Pardubicích, přidružený ke staršímu farnímu kostelu.¹⁴⁹ Kapucíni naopak vyvíjeli stavební aktivitu velmi bohatou. Na druhou stranu šlo o stavby velmi specifické, stylově zakotvené v podobě stanovené manuskriptem Antonia Ponderone z roku 1603, jejich konventy i kostely navrhovali pouze řádoví architekti, vzhled kostelů byl téměř jednotný a řádem byl přísně sledovaný. Zároveň šlo o architekturu jedinečnou a jasně identifikovatelnou. Téměř jednotnému vzhledu přitakávala také podoba bezvěžového průčelí s jednoduchým trojúhelným štítem a zdůrazněným portálem, nad nímž je zpravidla umístěno malé kulaté okénko v doprovodu dvou obdélných.¹⁵⁰ Portál a rámeček obrazu nad ním je jediným místem, kde se projevovaly umělecké vlivy.

Ve **Znojmě** byl kolem roku 1226 současně se založením města založen klášter minoritů. Traduje se, že v roce 1271 byl připojen konvent **klarisek**. 1534 byli v konventu pouze tři minorité, proto byli do Znojma uvedeni **františkáni**. Ve středověku procházel klášter složitým stavebním vývojem, původní dispozice byla při uvedení sester do kláštera přebudována. Středověká podoba vzala za své při požáru na počátku 70. let, kdy byl kostel barokně přestavěn. Kostel byl po zrušení kláštera odsvěcen a stržen. Od roku 1946 v klášteře sídlí Jihomoravské muzeum ve Znojmě.¹⁵¹ Na vyobrazení z kolorovaného výučního listu z roku 1814, publikovaném Foltýnem vidíme dvojkostel s bohatě členěnými průčelími.

V **Brně františkánky** sídlily na předměstí, ale konvent poničený požárem v roce 1643

¹⁴⁹ VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 58 sq.

¹⁵⁰ Ibidem, 49 ssq.

¹⁵¹ FOLTÝN 2005, 776.

musel být stržen. Po krátkém pobytu ve Vídni se sestry rozhodly usadit ve vnitřním městě. Proto vykoupily několik domů a v letech 1650-8 vystavěly kostel sv. Josefa-podélné jednolodí s mírně odsazeným presbytářem, podle návrhu Pavla Weinbergera dostavěné Ondřejem Ernou. V konventu dnes sídlí voršilky.¹⁵² Klášterní kostel se obrací do ulice silně vertikálním, dvoupodlažním, trojosým průčelím s osami oddělenými toskánskými pilastry. Střední osu zdobí portál opatřený rozeklaným frontonem, nad nímž je umístěna nika se sochou a vysoké segmentově uzavřené okno. Po stranách portálu jsou dvě obdélná okna, nad nimi pak okna polokruhově uzavřená, s pravouhlým rámcem s ušima, opatřená trojúhelníkovým frontonem. V horní části oddělené kladím jsou boční osy redukovány na volutové náběhy, pilastry nesou trojúhelníkový fronton završující celou kompozici. Nad volutami jsou osazeny drobné obelisky, ve středu štítu jsou proražena dvě obdélníková okénka.

Klášter **kapucínů v Brně** byl ve čtyřicátých letech sedmnáctého století zbořen a kapucíni se přesunuli na dnešní Kapucínské náměstí, kde byl v letech 1650-56 vystavěn kostel Nalezení sv. Kříže, připisovaný Ondřeji Ernovi.¹⁵³ Budova klášterního kostela má jednoduché trojosé jednopatrové průčelí. Střední osu zdobí portál s rozeklaným frontonem, nad ním je malba, chráněná římsičkou. Vedlejší osy tvoří dvě vysoká segmentově zakončená okna. Ve štítu jsou proraženy dvě dvojice drobných, půlkruhově uzavřených okének.

Také v **Olomouci** byl původní **kapucínský** klášter na předměstí zbourán a přesazen. Kostel nového kláštera, zasvěcený Zvěstování Panně Marii je stavbou, která nyní dominuje Dolnímu náměstí. Kostel placený z almužen a daru vídeňského obchodníka Jakuba Serty de Plurs byl vystavěn mezi lety 1653 a 1661. Kostel s velmi jednoduchým průčelím téměř shodným s průčelím v Brně je zaklenut valeně s pasy a výsečemi, presbytář je odsazený, zakončený pravouhlem.

3.5.10 Shrnutí

Pokud bychom chtěli charakterizovat františkánské kostely „Sannigovy skupiny“, tedy skupiny, která zahrnuje kláštery Sannigova provincialátu, zaujímající časově období poslední čtvrtiny 17. století, museli bychom vyjmout výše zmíněné kláštery v Namyslově a Hlubčicích, klášter v Hájku, kde byl kostel zastoupen loretou.

Pro srovnání je zajímavé hlavně půdorysné řešení kostelů, které je téměř identické ve všech případech. Kostely jsou vždy halové s bočními kaplemi a pravouhlým presbytářem. Výjimku tvoří kostel v Hořovicích, kde členění zajišťují pilastry a chybí tu boční kaple.

¹⁵² FOLTÝN 2005, 185.

¹⁵³ Ibidem, 188.

Podobou presbytáře se vymyká kostel v Dačicích, který má kněžiště zakončené závěrem o třech stranách šestiúhelníku. Zde se ale jedná o podstatně kratší presbytář. Ve většině případů se setkáváme také s emporami nad bočními kaplemi. Ani empory však nejsou pravidlem. Kromě kostela v Ratiboři, kde neznáme podobu interiéru, takže jejich existenci nemůžeme potvrdit ani vyvrátit, chybí empory v Hostinném, zde je nám však znám pouze půdorys řešení s kaplemi. V tomto plánu je na jeho východní straně v jednom poli místo kaple zakresleno schodiště. Mohlo by jít o schodiště na kůr, ale vzhledem k tomu, že v protějším poli je kaple zakreslena, bylo by pravděpodobné, že se jedná o přístup na empory. Otázkou by pak bylo, jak by byly přístupné empory na východní straně. Tento argument pak svědčí naopak pro kruchtu, případně řešení, kde je obojí. Plán interiéru kostela sv. Barbory v Opavě nasvědčuje tomu, že zde empory nebyly. Z dochovaných kostelů empory chybí v Moravské Třebové, Hořovicích a Zásbukách. Rozdíl v počtu kaplí není velký, pohybuje se od devíti (hybernů na Novém Městě v Praze), přes šest (Opava, Vratislav, Dačice, Zásbuky, Brno), nejméně kaplí skrývá interiér kostela v Moravské Třebové, a to pouhé čtyři.

Podobně zajímavé srovnání nám nabízejí františkánská průčelí. Co se týče základního rozvrhu fasády, jsou si velmi podobné. Vždy jde o jednopatrové bezvěžové průčelí, zpravidla trojosé. Jen v Opavě, kde máme k dispozici pouze velmi schematické vyobrazení, je rozvržení do os nejasné.¹⁵⁴ V Hostinném bylo průčelí o dvou osách dobudováno až v 18. století. Kromě kostela hybernů v Praze na Novém Městě, kde štít zakrývá bazilikální schéma, jsou všechny kostely halové s nepřímým osvětlením a štít tedy respektuje tvar sedlové střechy. Profiluje se z nich výrazná skupina kostelů ve Vratislavi, Zásbukách a na Novém Městě v Praze. Tyto kostely jsou si navzájem velmi podobné celkovým rozvrhem fasády, tedy rozdělením pater kladím a římsou, os pilastry (případně dvojicemi, tak jak tomu bylo v hybernském kostele i Vratislavi), přičemž ve střední ose přízemí je nad portálem vždy okno, v bočních osách polokruhově ukončená okna, niky nebo obojí. Střední část horního patra je formována do tvaru čtverce. Boční osy v přízemí rámované pilastry jsou v patře redukovány segmentovými náběhy, na vnější straně zakončené obelisky nebo koulemi. Rozdíly jednotlivých řešení jsou pouze v drobnostech. Ve Vratislavi kladí přerušuje fronton nad oknem, v Zásbukách je nepřerušované, ale ozdobené triglyfy. Různí se také podoby portálů i oken nad nimi. Zajímavé je

¹⁵⁴ Toto zobrazení pochází z Wrbczanského mapy františkánských klášterů, vydané v jeho dějinách františkánské provincie Nucleus minoriticus z roku 1746. Tato mapa je cenným zdrojem informací právě díky vyobrazením architektur jednotlivých klášterů. Přesto je nutné zmínit, že vyobrazení jsou schematická a mnohdy i nepřesná. Například klášter v Dačicích se dochoval v nezměněné podobě s polygonálním chórem, přesto je v mapě nakreslen s polokruhově uzavřeným presbyteriem. V souvislosti s Opavským konventem je nutné uvést, že stejný průčelí nakreslil Wrbczansky i klášteru ve Znojmě.

provedení obelisků na Vratislavském kostele, jsou jakoby bosovány po celé délce, obelisky v Zásmukách jsou založeny na kouli a stejně tak je koule završuje. Obelisky nejsou specifickým této skupiny, objevují se také na průčelí brněnských františkánů. Poslední na co bych chtěla v tomto kontextu upozornit je detail okna nad portálem v Hořovicích. Podobně rámované okno zdobí také průčelí kostela v Klášterci nad Orlicí, fasádu kostela sv. Jiří na Pražském hradě a kostel v Zásmukách.

Podle doby vzniku je nejstarší průčelí kostela pražských hybernů z 50. let 17. stol., následuje kostel ve Vratislavi, vzniklý v letech 1685-92, kostel v Zásmukách byl postaven v letech 1692-4. O tom, že toto řešení není ryze františkánské, podává svědectví farní kostel v Klášterci nad Ohří a jezuitský kostel sv. Ignáce na Novém Městě v Praze, oba postavené podle projektu Carla Luraga v šedesátých letech 17. století.¹⁵⁵ V obou případech jde o kostely, které nevykazují žádnou souvislost s františkánským řádem, ale podobnost zde je až zarážející. Naopak se zde ukazuje vztah františkánské architektury s architekturou profánních stavebníků (stavebníkem farního kostela byl Osvald Thun) a architekturou jezuitů.¹⁵⁶ Překvapuje zde podoba s klášterním kostelem hybernů, která by se zdála logická, protože jde o příslušníky jednoho řádu, ale hybernové s františkány vedli rozsáhlé spory. Z tohoto pohledu stojí za zmínku fakt, že Sannig se za svého provinciálu snažil o urovnání těchto rozmíšek.¹⁵⁷

Otázkou je, nakolik je výše zmíněná skupina je běžným jevem. V případě ostatních kostelů totiž již tak nápadné shody nenacházíme. Podobná průčelí, pokud však můžeme z jednoduché kresby usuzovat, jsou v Ratiboři, Hořicích a u brněnského kláštera františkánek. Shodné jsou především proporce horní části, rozdíl je v okenních otvorech, zatímco v Ratiboři a u brněnských františkánek střed horního patra vyplňuje dvojice obdélných okének, v Hořovicích je prolomeno pouze malé okénko ve tvaru kvadrilobu. Spodek se v Ratiboři a Brně liší tím, že v bočních osách jsou dva otvory nad sebou, v Ratiboři jsou navíc odděleny meziokenní římsou.

Po vyjmenování těchto shod nám zbývají čtyři zcela individuální řešení průčelí. Průčelí kostela v Hostinném je mladší, zobrazené průčelí kostela v Opavě nelze zcela přesně datovat. Průčelí v Dačicích je neobvyklé tím, že nezdůrazňuje střední osu, střední osa je shodná s osami bočními, tento důraz nepřidává ani štít, který je z tohoto hlediska poměrně neutrální. Brněnský klášter je také individuální, zejména svou nápadnou jednoduchostí,

¹⁵⁵ Pavel VLČEK: Carlo LURAGO, in: Pavel VLČEK(ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, 382sq.

¹⁵⁶ Toto spojení ostatně dokumentuje také osobnost Jacopa Braschy.

¹⁵⁷ MINAŘÍK 1929, 43sq.

členěním lizénami a „osou“ navíc. Jeho odlišnost je možná způsobena starším datem výstavby, neboť nespadá do období Sannigova provincialátu. Moravskotřebovské průčelí se zdá býti celkem nepodobné průčelím, která jsme si zde vyjmenovali a popsali. Voluty se ukázaly jako ne tak časté, jak se zdá, objevují se pouze v Hostinném a v Brně u františkánek.

Je zřejmé, že řádová architektura františkánů byla prováděna civilními architekty. Přesto je zcela jasné, že: „*Naplňování františkánské paupertas a humilitas našlo svůj výraz i v požadavcích na architekturu klášterů menších bratří.*“¹⁵⁸ V celkové dispozici kostelů se setkáváme s minimálními rozdíly, průčelí se jeví o něco pestřejší, vždy však jde o podobnou kompozici s různými stylovými posuny. Tady je tedy jasná diferenciací vůči kostelům striktních kapucínů. Je nutné si zde přiznat další faktory ovlivňující vzhled kostela. Jedním z těchto faktorů je osoba fundátora, svou roli měli také dobrodinci. Velmi těžko lze určit vliv samotného Sanniga. Kláštery zakládal a prosazoval, dokonce víme, že sháněl sponzory. Velmi pravděpodobně se mu dostaly do ruky návrhy k posouzení.

¹⁵⁸ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, Praha 2005.

4. Hodnocení

Kostel sv. Josefa v Moravské Třebové je stavbou, která je v rámci města Moravská Třebová jedním z prvních barokních stavebních podniků. Klášter je rozsáhlou realizací, která v období druhé poloviny sedmnáctého století nemá svým rozsahem obdoby, protože jak již bylo řečeno, až ve století osmnáctém se baroko zapsalo do tváře města i krajiny realizacemi farního kostela a Křížové cesty. Stavba má tedy význam coby zvěstovatel barokního názoru nejen ve městě ale i v rámci moravskotřebovského a svitavského regionu. Proto nám nezbyvá než konstatovat jedinečnost stavby a její výsostné postavení jediné barokní novostavby 80. let 17. století. Přestavby starších kostelů, s výjimkou svitavského sv. Jiljí, se týkají většinou venkovských kostelíků, architektonických drúz spojujících tvarosloví různých časových období do stylově pestrých staveb. Naproti tomu kostel sv. Jiljí je stavbou, která působí výtvarně jednotně i přesto, že prošla několika fázemi vývoje. Zde je také nemožné srovnávat proto, že v okolí nebyly ve zkoumané době postaveny žádné typově shodné kostely, tedy haly s rovně ukončeným presbytářem nebo bezvěžovým průčelím.

V Moravské Třebové se tedy náhle objevuje půdorysný typ haly, rozšířené bočními kaplemi, objevující se nejčastěji u jezuitů. V souvislosti s kostelem sv. Josefa není podstatné vyjmenovávat všechna užití zpochybňovaného půdorysného typu, zmiňovaného nejčastěji v souvislosti s architektonickou produkcí jezuitů, která ovšem, jak dokázal Fidler nebyla jezuitským typem, jak se dříve myslelo. Snad jen pro zajímavost však poznamenejme, že náš architekt právě v jezuitském prostředí začínal. Zde jde o pozměněnou a zásadně zjednodušenou podobu, kterou ovlivnily zvyky a také řádové požadavky františkánů. Je nutné si uvědomit, že bez ohledu na vzor Ill Gesú je hala s bočními kaplemi dispozicí, která vyhovuje potridentským předpisům a soudobým liturgickým požadavkům. Důležité je zmínit navazující prostory, zejména mladší mnišský chór, který reflektuje františkánský požadavek klauzury a odděluje mnišskou modlitbu od kostela přístupného i běžným měšťanům.

Kostel sv. Josefa však má půdorysná specifika a zvláštnosti, nad kterými stojí za to se pozastavit a zamyslet. Jde o jednodlnou dispozici se dvěma poli klenby a tedy čtyřmi kaplemi. Toto řešení je poměrně progresivní a rozhodně nezvyklé, protože obecně je mnohem častější lichý počet travé, nejčastěji se objevují tři, jak stejně tomu je v Jihlavě i Opavě. V prostředí františkánů je kostel sv. Josefa díky dvěma travé téměř výjimkou, dvě kaple na každé straně má jen kostel františkánů, zasvěcený Máří Magdaléně v Brně. Další brněnský kostel, zasvěcený sv. Michalovi, z roku 1658 navrhovaný Janem Křtitelem Ernou stejně jako kostel

sv. Josefa v Moravské Třebové zajímavým uplatněním půdorysu se sudým počtem travé. Jedná se o řešení se dvěma kaplemi mezi vtaženými pilíři, za nimiž je náznak příčné lodi, následuje další travé s kaplemi a teprve za nimi je odsazený presbytář o dvou polích valené klenby se styčnými lunetami. Kostel je ale, jak vyplývá z výše řečeného, složitěji utvářen v půdoryse, než kostel v Moravské Třebové a proto jej v jiných ohledech srovnávat nelze. Podobně se s dvěma kaplemi před příčnou lodí setkáváme i u kostela ve Valticích, který jsme poznali v souvislosti s Karlem Eusebiem z Liechtensteina. Je možné, že právě v této stavbě lze hledat pramen nezvyklého užití dvou travé klenby, právě díky osobě stavebníka. V českém prostředí se půdorysné řešení se čtyřmi kaplemi a pravoúhlým závěrem vyskytuje v Kosmonosech a to u kostela sv. Kříže zdejší piaristické koleje, postavené v letech 1670-73 podle plánů Francesca Carratiho, či u zbořeného kostela dominikánského kláštera v Litoměřicích od D. Orsiho. Tam jde opět o mnohem složitější variantu půdorysného řešení. Podobně se čtyři kaple, ale u jiného dispozičního typu vyskytují ve Lnářích. Tam byl do roku 1684 postaven kostel svěřený k tomuto datu augustiniánům. Trojlodí oddělené pilíři tvoří tři pole křížové klenby. První pole však klene kruchtu, za ní následuje loď a půlkruhově uzavřený presbytář se dvěma místnostmi po stranách, provázanými s klášteřem. Zdá se tedy, že dvě travé jsou poměrně řídkým jevem. Nejpravděpodobnějším zdrojem tohoto motivu u kostela sv. Josefa je kostel ve Valticích díky jeho vazbám na stavebníka moravskotřebovského kostela, což ale zpochybňuje složitost půdorysného řešení s příčnou lodí a kopulí.

Mezi kostely moravského baroka konce 17. století se může kostel sv. Josefa jevit jako stavba regionální a vývojově opožděná. Vzhledem k výše řečenému je jasné, že Moravská Třebová konce sedmnáctého století rozhodně nebyla uměleckým centrem. Zdání zastaralosti budí jakoby manýristické prvky, zejména sdružené okno nad portálem, jehož staršího, ovšem v detailech odlišného sourozence najdeme v Olomouci na slavném Edelmanově domě z let 1572-86. Také další okno moravskotřebovského kostela sv. Josefa umístěné nad sdruženým oknem, jednoduché, polokruhově uzavřené, může být vykládáno jako manýristická hra. Je završeno římsou, nezvykle protaženou až k patě oblouku. Otevírá se tu otázka, zda jde o římsu, nebo o úsek ostění. Tyto dva detaily nabývají na váze se zjištěním, že se s manýristickým prvkem v tvorbě Jacopa Braschy setkáváme v Opavě a Jihlavě na hlavním průčelí, kam umístil řešení velmi blízké profilaci okna z Valdštejnského paláce v Praze. Kompozice valdštejnského okna byla využita již při přestavbě Dietrichštejnského chóru v Olomouci.¹⁵⁹ V Olomouci můžeme narazit i na jiné prvky, volně reagující na pražskou

¹⁵⁹ KUDĚLKA 1996.

předlohu. Další užití okna podobného těm na Valdštejnském paláci v neobvyklé transkripci nalézáme v Zákupích. Zde byla okna osazena již v první polovině sedmnáctého století, ovšem nikoli samostatně, ale sdružená. „*Přes určitou rustikalizaci detailu naznačuje jejich celkové řešení profilace neobyčejně těsnou vazbu na okna Valdštejnského paláce, respektive architektury 17. století (viz např. okna presbytáře olomoucké katedrály).*“¹⁶⁰ Vzhledem k nedostatku zpráv o Braschovi nelze jednoznačně prokázat, zda navštívil Prahu a viděl originál okna, nebo jestli viděl sdružené okno v Zákupích. Téměř jisté ovšem je, že architekt působící na Moravě byl v Olomouci, kulturním, duchovním a také společenským centru celé země. Pravděpodobně právě tady se setkal Brascha s tímto prvkem, legitimovaným prostředím náboženského centra. Potvrzení této hypotézy by znamenalo také možné vysvětlení toho, že autor nasával prvky právě zde a nijak se nerozpakoval je použít.

Neobvykle působí detail dvou polokruhově zakončených okének v horním štítu fasády moravskotřebovského kostela, ale také u kostela v Ratiboři. Zajímavě se proměňuje ve Vratislavi, kde jsou okénka nahrazena nikami a mezi nimi je prolomeno oválné okénko. Může se jevit poněkud zvláště a v jezuitských honosných stavbách bychom paralelu nenašli. Připomíná spíše malá okénka kapucínských průčelí, taková, na jaká můžeme narazit také v Olomouci, ale i u mnoha jiných kapucínských klášterů. Vzhledem k tomu, že šlo o stejnou řeholi, je ovlivnění velmi pravděpodobné. Zde je ale nutné připomenout, že kapucínská průčelí programově dodržují schéma dané v šestnáctém století, ale u františkánů, jejichž architektura nebyla natolik kodifikována se jedná o vědomé užití staršího prvku.

Při hodnocení průčelí je možné vycházet z průčelí kostelů v Opavě a Jihlavě. Tyto dva jezuitské kostely nám nabízejí zcela jedinečné srovnání, bez ohledu na to, zda byl Brascha autorem Opavského kostela. Rozdílů je mezi nimi pomálu, přesto však některé najdeme. Již zmíněné přidané okno jihlavského kostela kompozici mění, jihlavské průčelí působí o něco rozdrobeněji. Za povšimnutí stojí fakt, že autor zřejmě s umístěním tohoto okna nepočítal, v návrhu fasády je ale zakomponován výklenek totožný s výklenkem, do kterého při realizaci okno prolomil. V Opavě Brascha toto okno velikostně zdůrazňuje, přidáním dalšího okna je pak v Jihlavské fasádě střední okno a následně celá osa méně akcentována. Je zcela logické, že se mění také osy krajní. Do přízemí přibýly v Jihlavě portály, zmizela polokruhově zakončená okna, čtvercová okna byla nahrazena obdélnými a polokruhová našla své uplatnění v horizontále horního patra. Originální detail římsy probíhající do horního štítu objevující se

¹⁶⁰ Petr MACEK, Pavel ZAHRADNÍK: Zámecký areál v Zákupích, in: Průzkumy památek 2/1996, 6. Sdružená okna, ovšem v zcela jiné podobě, se objevují i v jindřichohradeckém kostele sv. Máří Magdalény, postavený mezi lety 1628 a 1632 který je z našeho pohledu zajímavý také půdorysem o dvou travé valené klenby.

shodně u všech tří staveb dokládá autorství Jacopa Braschy, doloženého prameny. Je možné, že se mu prvek natolik zalíbil, že jej pak používal dál, aniž by šlo o jeho autorský přínos.

I přes manýristické detaily není možné mluvit o manýristickém principu obsaženém v celku, o snaze zapojit diváka a možnost různých výkladů. Jde o jasně formulovanou, vyváženou kompozici, která má svou dominantu ve střední ose a potažmo ve vstupním portále, nejzodbnější a nejpropracovanější části fasády. Fasáda není kulisovitá, prozrazuje přidání kaplí šířkou svých os, přiznává osvětlení lodi. Výraznou roli v kompozici hraje také rytmus do trojúhelníků seřazených půlkruhově uzavřených otvorů.

Kostel sv. Josefa je jedinou stojící písemně doloženou stavbou Jacopa Braschy, jejíž autorství je zcela jisté. Výraznou hodnotu je třeba spatřovat v koherentnosti dochované podoby, která v hlavní hmotě nebyla nijak měněna. Kostel nesporně nese prvky, objevující se na fasádách kostelů v souvislosti s Braschou uváděných. Jde například o pilastr probíhající až do štítu, snaha o provázání článků, patrná zejména v Opavě mezi portálem a prostředním oknem, podobný prvek nacházíme v Moravské Třebové mezi sdruženým oknem a lizénou. Co se týče celkové struktury, můžeme konstatovat shody ve snaze o vyváženost vertikál a horizontál, v tom, že průčelí odráží interiér, ale také v důrazu na střední osu, položenou v jejím zahuštění pomocí otvorů. Shodně ve všech průčelích jsou v bočních osách umístěny polokruhové niky se světeckými sochami. V Moravské Třebové Brascha nepoužil žádná pravoúhlá okna. Obtížně lze posoudit, zda tento prvek nahrazuje nebo vyrovnává čtvercové pole rámované lizénou, vložené mezi niky. Dalším rozdílem je absence empor v Moravské Třebové, přičemž nikde jinde v okruhu Braschovských staveb empory nechybí. Z výše zmíněného je jasné, že kostely v Opavě, Jihlavě, Moravské Třebové i Ratiboři vykazují shodné prvky. V Moravské Třebové a Ratiboři je autorství Jacopa Braschy doloženo smlouvami. V Opavě a Jihlavě je autorství zpochybněno, přesto je jasné, že stavitel, byť by oba kostely pouze prováděl, byl jejich tvaroslovím i kompozičními principy natolik ovlivněn, že je nadále uplatňoval. Braschovo autorství kostela sv. Antonína ve Vratislavi je spekulativní a vzhledem k tomu, že vztah k jeho dalším stavbám není nijak výrazný a Brascha není v souvislosti s tímto kostelem nikde výslovně uváděn, dá se o této atribuci pochybovat. Přesto je jeho autorství možné.

Pokud vidíme kostel sv. Josefa v souvislostech, nepřipadá nám již tak obyčejný a zastaralý jako při zběžném pohledu. Jde o dílo, které je pevně zakotvené ve své době a svém regionu. Spojuje v sobě obecný dobový typ potridentského kostela s místní tradicí moravského prostředí, projevenou užitím starších prvků. Do Moravské Třebové přináší nový

sloh, který tu pevně zakoření a změní tvář renesančního města.

5. Závěrečné shrnutí

Klášter františkánů v Moravské Třebové byl založen v době, kdy město mělo za sebou dosti tísnivou situaci, provázenou průtahy vojsk, změnou panstva a násilnou rekatolizací. Město bylo vysíleno a nový dech nabíralo jen pozvolna. Snaha o založení kláštera souvisela s rekatolizačními tendencemi Karla Eusebia z Liechtenštejna a měla delší trvání. V době, kdy byli františkáni do města uvedeni, bylo ale téměř rekatolizované.

Klášter s kostelem sv. Josefa byl založen v roce 1678. Autorství kostela je doloženo písemnou smlouvou s architektem z roku 1680. Spolupracoval zde, jako i na jiných stavbách s tešařem Georgem Vesperem. Práce na stavbě klášterní budovy začaly pravděpodobně položením základního kamene v květnu 1680. Základy ke kostelu byly kopány v květnu 1683, zdi byly do poloviny postaveny v letech 1684-6. V roce 1687 byl zaklenut presbytář, probíhalo klenutí bočních kaplí, sakristie a knihovna již byly dokončeny. V roce 1690 byl osazen portál, vytvořeného Ludvigem Stenugem. V roce 1694 došlo k zaklenutí chóru a dokončení sakristie. Úplné ukončení všech stavebních prací znamenala nejspíše stavba ohradní zdi v roce 1703. Už v roce 1711 se však začalo stavět nanovo, byla znovu vystavěna sakristie a došlo k přistavění kaple sv. Petra v řetězech.

Kostel je jednoduchou halovou stavbou, rozšířenou čtyřmi bočními kaplemi, ukončený rovně zakončeným mírně odsazeným presbytářem. Valená klenba je opatřena trojúhelnými výsečemi, pole nejsou odděleny pasy, stejně tak tomu je v presbytáři. Kaple jsou zaklenuty valenými klenbami, od lodě jsou odděleny pasy. Loď je osvětlena půlkruhovými okny přes kaple, pod okny probíhá průběžná římsa s úseky kladí na pilířích. Podobně římsa probíhá i v presbytáři. Kněžiště osvětlují taktéž půlkruhová okna, pod nimi je prolomena ještě jedna řada vysokých polokruhově uzavřených obdélných oken, vedoucích na chodbu spojující klášter s knihovnou, která je umístěna nad mnišským chórem lemujícím presbytář.

Jednopatrové trojosé průčelí je členěno svazkovými pilastry. V ose průčelí je umístěn půlkruhově zakončený portál s edikulou a troujúhelným frontonem, završeným křížkem. Ten zasahuje do sdružených, polokruhově uzavřených oken. Boční osy tvoří dvě polokruhově uzavřené niky, rámované pravouhlou lizénou. Boční osy štítu jsou uzavřeny volutami, v ose je proraženo polokruhově ukončené okénko, nad ním pak dvě malá okénka stejného tvaru. Celek štítu završuje trojúhelníkový fronton s trojlístem provedeným v lizéně.

Architektura kostela může být vnímána a hodnocena z různých pohledů. Jedním

z nejzásadnějších je tvorba architekta Jacopa Braschy. Jeho životní data neznáme, víme však, že pocházel z Itálie a působil spolu s bratry Mikulášem a Augustinem v Opavě a Jihlavě. Jsou doloženy jeho práce na jezuitském kostele sv. Jiří v Opavě v letech 1675-80 a na kostele sv. Ignáce v Jihlavě (1680-89). Ani v jednom z případů není jasné, zda je i autorem návrhu, v Opavě totiž nastoupil po odvolání předchozího stavitele a kostel sv. Ignáce v Jihlavě se od opavského kostela sv. Jiří liší kromě věží pouze drobnostmi. Je nutné zmínit fakt, že co se týče návrhu soudobých jezuitských kostelů měl zřejmě své slovo i Tobiáš Gebler, rektor opavské koleje a jezuitský delineátor. Do Braschovy tvorby bývají řazeny také tři františkánské kostely. Jedním z nich je kostel moravskotřebovský, druhý je pramenně doložen a zdá se, že o autorství Braschy nemůže být pochyb. Jedná se o kostel v polské Ratiboři, vzniklý mezi lety 1688-94. Do dnešních dnů se bohužel zachovalo pouze jeho vyobrazení z roku 1814. Třetím františkánským kostelem přisuzovaným Braschovi je kostel sv. Antonína ve Vratislavi. Není však jasné, zda je Brascha opravdu autorem, literatura uvádí, že kostel stavěl v letech 1690-4 Mateusz Biener, a to podle návrhu „nějakého Vlacha“. Z tvorby Jacopa Braschy ještě zmiňme architektonické řešení mariánského sloupu v Jihlavě, vzniklého mezi lety 1689 a 1690. Podílel se také na opravách jihlavského kláštera minoritů, pravděpodobně v letech 1684-5 (v literatuře bývá uváděna i méně pravděpodobná datace do let 1664-5). Otázka autorství je u Jacopa Braschy velmi ožehavá. Vzhledem k tomu, že byl prováděcím architektem a z jeho ruky pochází řada plánů k jihlavskému a opavskému kostelu se nedá zcela vyloučit, současný stav bádání ale jednoznačné určení autorství nedovoluje. Je však nepochybné, že v Moravské Třebové se objevují prvky, které do stavby Brascha přinesl právě odsud. Srovnání s kostelem ve Vratislavi a absence pramenných zpráv vzbuzují pochybnosti o tom, že Brascha tento kostel navrhl, ale není to zcela vyloučeno.

V okolí Moravské Třebové neprobíhaly ve třetí čtvrtině 17. století žádné stavební podniky stejného rozsahu. Srovnatelná byla snad jen přestavba kostela sv. Jiljí ve Svitavách a výstavba velmi jednoduché klášterní budovy v Jevíčku. Halový kostel s bočními kaplemi a rovně zakončeným presbytářem je v okolí zcela ojedinělý. Na celém Moravskotřebovsku a Svitavsku došlo ve třetí čtvrtině sedmnáctého století pouze k několika přestavbám drobných vesnických kostelíků s průčelní věží. V rámci města je františkánský kostel první barokní novostavbou vůbec. V kontextu širšího regionu, tedy Moravy, bývají jezuitské kostely Jacopa Braschy uváděny ve společnosti velkých barokních pětiosých průčelí, mezi které patří kostel premonstrátů v Nové Říši, kostel Nanebevzetí Panny Marie Velehradských cisterciáků z let 1682-4, premonstrátský kostel ve Louce u Znojma (1681-89-96), kostel Nanebevzetí Panny

Marie ve Zlatých Horách (1699-1702) a jezuitský kostel v Uherském Hradišti, který postavil Hyeroným Canevale v letech 1670-87. Nejstarším kostelem této řady je kostel dominikánů ve Znojmě, jehož výstavba započala rokem 1642. S těmito kostely se ale dá kostel v Moravské Třebové srovnávat jen coby o něco méně honosná redukce. Pokud se zaměříme na půdorysné řešení moravskotřebovského kostela, nelze neopomenout srovnání s kostely františkánskými. Půdorysné schéma moravskotřebovského kostela má svůj zdroj zřejmě právě ve františkánských zvycích a požadavcích na architekturu. V letech 1675-8 a 1684-7 byl provinciálem Bernard Sannig, který se zasloužil o rozvoj františkánského řádu a také o to, že řád rozšiřoval své působení zakládáním nových klášterů a znovuosazováním klášterů zaniklých. Ze Sannigovy iniciativy vznikly františkánské kostely v Opavě (1659-81), Hostinném (80. léta 16. století, přestavba kostela 1744-8), Moravské Třebové, Dačicích (1672-7), Ratiboři (1688-91), Vratislavi (1685-92), Zásmukách (1690-4) a Hájků (hospic při starší loretánské kapli). Kromě těchto staveb by se do františkánského okruhu daly zařadit kostely v Hořovicích (postaven do roku 1674) a kostel sv. Máří Magdalény v Brně z let 1651-3. Kostel sv. Josefa v Moravské Třebové do této řady zapadá svým poměrně jednoduchým průčelím, půdorysem s bočními kaplemi a pravouhlým presbytářem. Kostely mají svá specifika, například kostel v Dačicích je výjimečný polygonálním presbytářem, kostel v Hořovicích svou výraznou jednoduchostí, kostely v Zásmukách a Vratislavi podobností s kostelem Panny Marie na Novém Městě Pražském, postaveném Carlem Luragem pro hyberny. Kostel sv. Josefa má svá specifika, z nichž je nejvýraznější loď o dvou polích klenby. Analogie k tomuto prvku jsou řídké, jednou z nich je kostel ve Valticích, jehož stavebníkem byl Karel Eusebius z Liechtenštejna, stavebník moravskotřebovského kostela. Valtický kostel však byl mnohem komplikovanější stavbou, kombinující longitudiálu s centrálou, umocněnou kupolí. Výrazným prvkem je sdružené okno nad portálem, silně připomínající okna Edelmannova domu v Olomouci z let 1572-86. Sdružená okna nejsou v sedmnáctém století častým prvkem. Zajímavá jsou z našeho pohledu okna na zámku v Zákupích, která kromě toho, že jsou sdružená, kopírují okna z Valdštejnského paláce. Tuto zcela charakteristickou kompozici okenního rámu využil Jacopo Brascha na průčelí kostela sv. Jiří v Opavě. Okno nad sdruženým oknem je zajímavé protaženou římsou. Také ta by mohla mít vztah k manýristické architektuře Olomouce.

Kostel sv. Josefa rozhodně není vrcholem raně barokní architektury na Moravě. Přesto jde o zajímavou stavbu, jež má své nezastupitelné místo ve františkánské architektuře, přičemž ze srovnání se soudobými františkánskými stavbami vyplývá, že je to stavba

výstavná, sice jednoduchá, přesto se tu objevují výzdobné prvky, což by mohlo být vykládáno jako tendence liechtenštejnské vrchnosti o potvrzení katolicismu a lokální moci. O autorství Jacopa Braschy nelze pochybovat nejen na základě písemného dokladu. Potvrzuje to i podobnost kostelních průčelí v Jihlavě a Opavě v celkovém schématu a některých detailech. Jde o dílo, které otevřelo cestu baroknímu architektuře a dokresluje význam této epochy v životě znovu se probouzejícího města.

6. Seznam literatury

- ČEŠKOVÁ 2003 - ČEŠKOVÁ Lenka: Páter Tobiáš Gebler a „Primae delineationes“, in: Umění LI, 2003, 385-405.
- CZERNY Alois: Mährisch-Trübauer Künstlernamen und Kunsthandwerker, in: Mitteilungen des Mährisches Kunstgewerbe-Museums XXXIII, 1915, 33.
- DRLÍK 1966 - DRLÍK Vojen: Otázka autorství kostelů sv. Ignace v Jihlavě a sv. Jiří v Opavě, in: Časopis Slezského muzea-B XV, 1966, 75-77.
- DRLÍK 1972 - Vojen: Stavební činnost Jacopa Braschy na Moravě a ve Slezsku ve třetí čtvrtině 17. století, in: Vlastivědný věstník Moravský XXIV, 1972, 59-66.
- ELBEL 2000 - ELBEL Martin: Česká františkánská provincie sv. Václava(1570–1790), in: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 29, Olomouc 2000, 83-96.
- ELBEL 2001-ELBEL Martin: Bohemia Franciscana, Františkánský řád a jeho působení v českých zemích v 17. a 18.století, Olomouc 2001.
- DORNER Gottlieb/DORNER Friedrich: Mährisch Trübau, die Perle des Schönhengstgaues, Göpigen 1969.
- FLEISCHER 1910 - FLEISCHER Victor: Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611-1684), Wien/Lieipzig 1910
- FIDLER 1995 - FIDLER Petr: Několik poznámek k fenoménu jezuitské architektury, in: SKUTIL Jan (ed.), Morava a Brno na sklonku třicetileté války, Praha/Brno 1995, 182-205.
- FOLTÝN 2005 - FOLTÝN Dušan (ed.): Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005.
- FRANTZ Heirich Gerhard: Bauten und Baumeister Der Barockzeit in Bohmen-Entstehung Und Ausstrahlungen Der Bohmischen Barockbaukunst, Leipzig 1962.
- FRITSCHER s.d. - FRITSCHER Frantz : Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau, Moravská Třebová s.d..
- HIKL Rudolf: Moravská Třebová, náčrt jejích dějin, Moravská Třebová 1949.
- HOROVÁ Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění, dodatky, Praha 1995.
- INDRA 1993 - INDRA Bohumír: Stavba kostela sv. Jiří na Dolním náměstí v Opavě 1675-1678 a jeho stavitelé, in: Časopis Slezského zemského muzea, série B 42, 1993, 208-209.
- JAROŠ Zdeněk: Jihlavské nemovité památky, Jihlava 2002.
- JAROŠ Zdeněk/KŘESADLO Karel: Jihlava. Kulturněhistorický průvodce městem, s.l. 1996.

- KALINOWSKI Konstanty : Architektura doby baroku na Slasku, Warszawa 1977.
- KORKISCH 1975 - KORKISCH Gustav, Geschichte des Schönhengstgaues, Teil 2, München 1975.
- KUČA 2004-KUČA Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2004.
- KUDĚLKA 1996 - KUDĚLKA Zdeněk(ed.): Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996.
- KUDĚLKA 1989 - KUDĚLKA Zdeněk : Architektura 17. století na Moravě, In: Dějiny českého výtvarného umění II/1, DVORSKÝ Jiří/FUČÍKOVÁ Eliška(ed.), Praha 1989, 279-291.
- KUTZNER Marian: Raciborz, Wroclaw 1965.
- LEISCHING Julius: Kunstgeschichte Mährens, Brünn/Prag/Leipzig/Wien s. d.
- LOUBAL Ladislav: Hřebečské baroko, Moravská Třebová 1996.
- LOZINSI Jerzy Z./MILOBEDSKI Adam.: Atlas zabytkow architektury w Polsce, Warszawa 1967.
- MACEK Petr, ZAHRADNÍK Pavel: Zámecký areál v Zákupích, in: Průzkumy památek 2/1996.
- MINAŘÍK 1920-30 - MINAŘÍK Karel: Provinciál B. Sannig, učenec, spisovatel a organizátor františkánské provincie, Časopis katolického duchovenstva 61-71, 1920-30, passim.
- MÜLLER 1923 - MÜLLER Karl: Zur Geschichte des Franziskaner Klosters in Mähr. Trübau, in: Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes XIX, 1923.
- NAŇKOVÁ Věra: Brascha, Giacomo, in: Saur, Allgemeines Künstlerlexikon, Band 19, München/Leipzig 1993, 662.
- NEKUDA, Vladimír: Moravskotřebovsko Svitavsko, Brno 2002.
- ONDROVÁ Iva: Františkánský řád v Moravské Třebové(seminární práce na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice), Pardubice 2008.
- OLŠOVSKÝ 1997 - OLŠOVSKÝ Jaromír: K uměleckohistorickému vývoji kostela sv. Vojtěcha v Opavě, in: Časopis Slezského zemského muzea, série B, 46, 1997, 138-163.
- PANOCHOVÁ Ivana: Na prahu baroka. K typologickým a slohovým problémům moravské architektury v letech 1620–1650 , in: STUDIA MORAVICA III, Olomouc 2005, 107-124.
- PAVLÍČKOVÁ Radmila: Rezidenční síť Olomouckých biskupů za Karla Liechtensteinu-Kastelkrona, in: Milan TOGNER/Martin ELBEL(ed.): Historická Olomouc XIII, Olomouc 2002, 145-158.

- PECHOVÁ Oliva: Moravská Třebová, Praha 1957.
- PODLAHA Antonín: Posvátná místa království českého IV, Praha 1910.
- POCHE Emanuel (ed.): Umělecké památky Čech A-J, Praha 1977, 462.
- PREISS Pavel: Italští umělci v Praze, Praha 1986.
- PROKOP August: Die Markgrafschaft Mähren in Kunsgeschichtlichen Beziehung, Band IV, Wien 1904, 985.
- SAMEK 1999 - SAMEK Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1999.
- SMUTNÝ Bohumír: Matěj Jiří Kapeta, Dačický primátor a soukenický podnikatel ve světle svého testamentu z roku 1671, in: Dačický vlastivědný sborník I, 2001.
- SVÁTEK 1982 - SVÁTEK Josef: Ke stavebním dějinám bývalého františkánského konventu v Opavě, in: Sborník památkové péče v severomoravském kraji 5, Ostrava 1982, 149-178.
- VLČEK Pavel: „Dientzenhoferův skicář“ a česká architektura 1640-70, in: Umění XXXVII, 1989. 473-497.
- VLČEK Pavel: Carlo LURAGO, in: Pavel VLČEK(ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, 382sq.
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997 - VLČEK Pavel/SOMMER Petr/FOLTÝN Dušan: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997.
- WELTZEL Augustin: Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor, Ratibor 1881.
- WILHEL/MINAŘÍK1909-11 - WILHELM Bonaventura Josef /MINAŘÍK Klement : Dějiny klášterů františkánských, Třebíč 1909-11.
- WOLNY Gregor: Margrafschaft Mähren, Topographisch, Gaeographisch, Statistisch unad historisch geschildert, V. Band. Brünn 1846².
- WRBCZANSKI Severin: Nucleus Minoriticus seu vera et sincera relatio originis et progressus provinciae Bohemiae, Conventuum, et Residentiarum, Fratrum, et Sororum Sancti-Monialium, Ordin. Minor.S. P. Francisci Strict. Observ. Reform. in Provincia, sub Patrocinio Sancti Wenceslai Ducis, et Martyris, Per Bohemiam, Moraviam, et Silesiam existentium. Vetero Pragae 1746.

Prameny

Národní archiv, Fond Františkáni Moravská Třebová, č. kartonů 172, 174.

Klášterní kronika.

Archiv františkánů při klášteře u kostela Panny Marie Sněžné v Praze.

MACEK Petr /MUK Jan /ZAHRADNÍK Pavel: Hostinné. Stavebně historický průzkum kláštera, Praha 1990.

7. Seznam obrázků

1. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, pohled k závěru. Foto: autorka.
2. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, průčelí. Foto: autorka.
3. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, pohled k hlavnímu oltáři. Foto:
http://zajimavosti.infocesko.cz/Images/clanek/histor_pam/1937/01zoom.jpg,
vyhledáno 6. 5. 2009.
4. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, kruchta. Foto: dokumentace v souvislosti s rekonstrukcí kostela, reprodukce z klášterní kroniky.
5. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, detail průčelí. Foto: autorka.
6. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90, detail průčelí. Foto: autorka.
7. Moravská Třebová, klášterní budova kláštera u kostela sv. Josefa. Foto: reprodukce fotografie z NA Praha (Fond: Františkáni Moravská Třebová, karton č. 174)
8. Jacopo Brascha, Kostel sv. Jiří v Opavě, 1678-80. Foto:
[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Opava -
kostel_svat%C3%A9ho_Vojt%C4%9Bcha.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Opava_-_kostel_svat%C3%A9ho_Vojt%C4%9Bcha.jpg) , vyhledáno 2. 4. 2009.
9. Jacopo Brascha, Kostel sv. Jiří v Opavě, 1678-80, půdorys. Reprodukce z knihy: Zdeněk KUDĚLKA(ed.): Umění baroka na Moravě, Praha 1996.
10. Jacopo Brascha, Kostel sv. Jiří v Opavě, 1678-80, detail okna. Foto:
[http://lh3.ggpht.com/_vyq-
k7XCcDw/SMYv6ajDqsI/AAAAAAAAAC_Y/3TpZcnyrGR0/s576/DSC_0273.JPG](http://lh3.ggpht.com/_vyq-k7XCcDw/SMYv6ajDqsI/AAAAAAAAAC_Y/3TpZcnyrGR0/s576/DSC_0273.JPG),
vyhledáno 23. 4. 2009.
11. Jacopo Brascha, projekt jezuitské koleje v Jihlavě, 1680-1681. Reprodukce z knihy: Dušan FOLTÝN(ed.): Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005.
12. Jacopo Brascha, kostel sv. Ignáce v Jihlavě, 1680-89, projekt. Reprodukce z článku:

ČEŠKOVÁ Lenka: Páter Tobiáš Gebler a „Primae delinutiones“, in: Umění LI, 2003.

13. Jacopo Brascha, průčelí kostela jezuitské koleje v Jihlavě, 1680-3. Foto: http://expedice.rps.cz/lokalita_detail.php?id=1544, vyhledáno 4. 2. 2009.
14. Wroclaw, kosciol sw. Antoniego, 1685-1692, průčelí. Foto: <http://wroclaw.hydral.com.pl/37299,obiekt.html>, vyhledáno 20. 2. 2009.
15. Wroclaw, kosciol sw. Antoniego, 1685-1692, řez. Reprodukce z knihy: Konstanty KALINOWSKI: Architektura doby baroku na Slasku, Warszawa 1977.
16. Wroclaw, kosciol sw. Antoniego, 1685-1692, půdorys. Reprodukce z knihy: Konstanty KALINOWSKI: Architektura doby baroku na Slasku, Warszawa 1977.
17. Wroclaw, kosciol sw. Antoniego, 1685-1692, interiér. Foto: <http://wroclaw.hydral.com.pl/37299,obiekt.html>, vyhledáno 20. 2. 2009.
18. Znojmo, Louka, klášterní kostel premonstrátů, 1681-89-96. Foto: http://www.znojmocity.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=19341&id=1158&p1=4893, vyhledáno 17. 4. 2009.
19. Znojmo, klášterní kostel dominikánů, 1642-77. Foto: www.hrady.cz, vyhledáno 17. 4. 2009.
20. Nová Říše, kostel premonstrátů, Pavel Weinberger, 1677-88-98. Foto: http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/galerie3.asp?id_org=450008&id_fotopary=4352, vyhledáno 17. 4. 2009.
21. Zlaté hory, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1699-1702. Foto: http://www.kr-olomoucky.cz/OlomouckyKraj/aplikace/TOP10/jeseniky/mesta_obce.htm, vyhledáno 17. 4. 2009
22. Velehrad, klášterní kostel cisterciáků, 1682-4. Foto: <http://www.zamek-buchlovice.cz/velehrad>, vyhledáno 17. 4. 2009.
23. Jihlava, kostel sv. Ignáce, Jacopo Brascha, 1680-89. Foto: http://expedice.rps.cz/lokalita_detail.php?id=1544, vyhledáno 4. 2. 2009.
24. Uherské Hradiště, kostel Františka Xaverského, Hyeronymus Canevale, 1670-87. Foto: <http://www.pampeliska.cz/sport/zlinsky-kraj/slovacko/uherske-hradiste.html>, vyhledáno 17. 4. 2009.
25. Zásmyky, kostel sv. Františka Serafinského, Andrea Quadri, 1692-4. Foto: <http://www.turistik.cz/cz/kraje/stredocesky-kraj/okres-kolin/kategorie/historie-a-umeni/duchovni-pamatky/>, vyhledáno 26. 3. 2009.

26. Vratislav, kostel sv. Antonína Paduánského, 1685-92. Foto:
<http://wroclaw.hydral.com.pl/37299,obiekt.html>, vyhledáno 20. 2. 2009.
27. Nové Město Pražské, kostel Panny Marie, Carlo Lurago, 1653-9. Reprodukce z knihy:
Pavel PREISS: Italští umělci v Praze, Praha 1986.
28. Dačice, kostel sv. Antonína Paduánského, Stefano Perti, 1672-7. Foto:
www.czechatlas.com, vyhledáno 18. 4. 2009.
29. Ratiboř, kostel sv. Václava, Jacopo Brascha, 1688-91. Reprodukce z knihy: Marian
KUTZNER: Raciborz, Wroclaw 1965.
30. Hostinné, kostel Neposkvrněného početí Panny Marie. Foto:
<http://www.kamzajt.cz/mesto/hostinne.php>, vyhledáno 8. 4. 2009.
31. Opava, kostel Sv. Barbory, L. Nicola, 1659-81. Reprodukce z článku: Josef SVÁTEK:
Ke stavebním dějinám bývalého františkánského konventu v Opavě, in: Sborník
památkové péče v severomoravském kraji 5, Ostrava 1982.
32. Hořovice, kostel Nejsvětější Trojice, G. D Orsi, před 1674. Foto:
<http://www.kostelycz.cz/okresy/beroun.htm>, vyhledáno 2. 5. 2009.
33. Moravská Třebová, kostel sv. Josefa, Jacopo Brascha, 1680-90. Foto: autorka.
34. Praha, kostel Panny Marie, Carlo Lurago, půdorys. Přejato z:
http://www.kzp.cz/seznam_dem2.htm, vyhledáno 23. 6. 2009.
35. Hostinné, konvent františkánů s kostelem, půdorys podle Dientzenhoferova skicáře.
Reprodukce z knihy: Pavel VLČEK/Petr SOMMER/Dušan FOLTÝN: Encyklopedie
českých klášterů, Praha 1997.
36. Vratislav, kostel sv. Antonína Paduánského, půdorys. Reprodukce z knihy: Konstanty
KALINOWSKI: Architektura doby baroku na Slasku, Warszawa 1977.
37. Brno, klášter františkánek a kostel sv. Josefa, půdorys. Reprodukce z knihy: Bohumil
SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1999.